

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології
Кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки

Магістерська робота

**на тему: «Особливості соціальної адаптації сімей, що опинилися
в складних життєвих обставинах»**

Спеціальність 231 Соціальна робота

Магістрантки групи змСАГ-27
Старчевської Юлії Миколаївни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки
Петришин Людмила Йосипівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної
роботи, Західноукраїнського національного
університету
Фурман Анатолій Васильович

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

АНОТАЦІЯ

Старчевська Юлія Миколаївна. «Особливості соціальної адаптації сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах»: *магістерська робота / Старчевська Ю.М.; ТНПУ імені Володимира Гнатюка, факультет педагогіки та психології, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки; наук. керівник проф. Петришин Л.Й. Тернопіль, 2025. 98 с.*

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретико-методологічний аналіз вивченні особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема, визначено поняття, функції, значення соціальної адаптації особистості, розкрито сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї, охарактеризовано основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, проаналізовано інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; обґрунтовані та розроблені рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Ключові слова: соціальний працівник, соціальна адаптація, особливості соціальної адаптації, сім'ї які опинилися в складних життєвих обставинах.

ABSTRACT

Starchevska, Yulia Mykolaivna. «Features of social adaptation of families in difficult life circumstances»: *master's thesis / Starchevska Y.M.; Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Social Work and Social Pedagogy; scientific supervisor Prof. L.Y. Petryshyn. Ternopil, 2025. 98 p.*

The purpose of the study is to provide a theoretical justification and empirical verification of the characteristics of social adaptation of families in difficult life circumstances.

The thesis provides a theoretical and methodological analysis of the study of the peculiarities of social adaptation of families in difficult life circumstances, in particular, it defines the concept, functions, and significance of social adaptation of the individual, reveals the essential content and significance of social adaptation of the family, characterizes the main factors and conditions of social adaptation of families in difficult life circumstances, analyzes the institutional support for social adaptation of families in difficult life circumstances, and substantiates and develops recommendations for improving the level of social adaptation of families in difficult life circumstances.

Keywords: social worker, social adaptation, features of social adaptation, families in difficult life circumstances.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	10
1.1. Поняття, функції та значення соціальної адаптації особистості	10
1.2. Сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї.....	21
1.3. Основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.....	32
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	44
2.1. Діагностика актуального стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах	44
2.2. Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах	55
2.3. Рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах	68
Висновки до розділу 2.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах зростає в умовах сучасних соціальних і економічних змін, які значно впливають на життя різних категорій населення. У зв'язку з непередбачуваними ситуаціями, такими як військові конфлікти, природні катастрофи, економічні кризи, пандемії та інші виклики, багато сімей опиняються в складних життєвих обставинах. Вони стикаються з труднощами, які можуть значно ускладнити їх соціальну адаптацію. Перелічені обставини вимагають від сучасного суспільства належної уваги до проблем, з якими стикаються люди в складних життєвих умовах, і, відповідно, створення системи підтримки, що допомагає їм адаптуватися в нових реаліях.

Зазначимо, що сім'ї, що потрапляють у складні життєві обставини, можуть зазнавати значних змін у своєму соціальному статусі, психологічному стані, фінансовому становищі та інших важливих аспектах. Така ситуація зазвичай супроводжується зростанням рівня стресу та психоемоційних проблем, що негативно позначається на їхній здатності до ефективної адаптації. Особливо важливим є дослідження механізмів соціальної адаптації сімей, адже сім'я здатна реагувати на зовнішні виклики, але в умовах стресу її адаптаційні можливості можуть бути обмеженими. Вказане особливо помітно в контексті сімей, що переживають серйозні життєві труднощі і, відповідно, потребують специфічної соціальної підтримки, спрямованої на допомогу в адаптації до нових умов життя.

Соціальна адаптація сім'ї як процес інтеграції в соціальну структуру суспільства є важливим етапом, що дозволяє їй відновити внутрішній баланс і функціонувати в умовах змін. Сім'ї, що переживають труднощі, потребують створення специфічних умов, які сприятимуть поверненню до нормального соціального життя. Важливим аспектом є психологічна та емоційна підтримка, що дозволяє кожному члену родини адаптуватися до нових умов і знаходити способи подолання стресових ситуацій. Окрім того, питання соціальної адаптації набувають особливої актуальності в умовах воєнного стану, економічних криз і соціальних потрясінь. Сім'ї, які зазнають фізичних, фінансових і психологічних труднощів, потребують не лише матеріальної допомоги, але й соціальної

підтримки. Процес соціальної адаптації таких сімей передбачає розробку різноманітних стратегій і тактик соціальної допомоги, які дозволяють ефективно реагувати на виклики часу та зберігати свою соціальну стабільність.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження (С. Аксьонова, / К. Бориченко, Т. Гаміна, М. Довга, О. Євтушенко, М. Єрмак, О. Мороз, І. Зверева, О. Іляш, С. Калаур, В. Керецман, І. Козубовська, Л. Котлова, Л. Кулачок, М. Любецька, С. Ничипоренко, Н. Полянська, Е. Попович, В. Поліщук, Т. Руденко, А. Семез, С. Сидоренко, Ж. Петрочко, С. Харченко, В. Стинська, В. Щербина, О. Яцина та ін.) показує, що проблема соціальної адаптації сімей у складних життєвих обставинах потребує комплексного підходу і детального вивчення, адже має велике значення для забезпечення соціальної стабільності та добробуту родин. Дослідження цього процесу дозволить не тільки зрозуміти його особливості, а й створити ефективні інструменти підтримки для тих, хто опинився у складних умовах. Вчені пропонують враховувати різноманітні фактори, які впливають на процес адаптації, зокрема наявність чи відсутність соціальної підтримки, рівень освіти, доступ до медичних і соціальних послуг, а також особистісні характеристики членів родини. Тому вивчення соціальної адаптації сімей у складних життєвих обставинах є важливим завданням соціальних працівників, психологів, соціологів й усіх тих, хто займається проблемами соціальної адаптації та підтримки сімей в кризових ситуаціях.

Вивчення соціальної практики показує що забезпечення соціальної адаптації в умовах складних життєвих обставин відбувається за допомогою соціальних програм, які допомагають сім'ям впоратися з труднощами і повернутися до нормального функціонування. Такі програми включають як індивідуальну, так і групову допомогу, спрямовану на подолання стресів, поліпшення психологічного стану, надання економічної підтримки та ін. Окрім того, особливості адаптації сімей, які потрапили в складні життєві обставини, досліджуються з різних аспектів: соціального, психологічного, економічного та культурного, що дає змогу створити більш ефективні стратегії підтримки та розробити програми, які відповідатимуть реальним потребам сімей в складних життєвих ситуаціях. Проте розв'язання проблеми відбувається аспектно, а

цілісний підхід до забезпечення соціальної адаптації сімей в умовах складних життєвих обставин практично відсутній.

Відтак, актуальність соціальної адаптації сім'ї в умовах сьогодення, недостатня її розробка в науковій літературі, потреби соціальної практики обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи – **«Особливості соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах».**

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Відповідно до поставленої мети, визначено **завдання дослідження:**

1. Розкрити сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї.
2. Охарактеризувати основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.
3. Дослідити актуальний стан соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.
4. Проаналізувати інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.
5. Розробити рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Об'єкт дослідження – теоретичні і практичні аспекти соціальної адаптації сім'ї.

Предмет дослідження – особливості соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Методи дослідження: *теоретичні* – метод аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, класифікації, узагальнення теоретичних і емпіричних даних з проблеми соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; *емпіричні* – анкетування для вивчення актуального стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; *статистичні:* методи кількісно-якісної обробки здобутих емпіричних даних та графічного відображення результатів дослідження.

Теоретична значущість роботи полягає в комплексному науково-практичному вивченні особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Зокрема, визначено поняття, функції, значення соціальної адаптації особистості, розкрито сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї, охарактеризовано основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, проаналізовано інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості й необхідності використання соціальними працівниками як апробованого діагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення сучасного стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, так і емпіричних даних, що стосуються актуального стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також обґрунтованих та розроблених рекомендацій щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на засіданні науково-практичного круглого столу «Актуальні питання соціальної та соціально-педагогічної діяльності» (Тернопіль, 05 листопада 2025 року) та опубліковані у збірнику статей III Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Старчевська Ю. Соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах в умовах воєнних дій // Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей» [Електронне видання] : Збірник тез. доповідей III Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 7 листопада 2025 р.) / за заг. ред. Л. Й. Петришин, Н.С. Олексюк, Г.М. Олійник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2025. С. 116-119).

Експериментальна база дослідження. Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг Великобerezовицької селищної ради.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи складає 98 сторінок, основний обсяг роботи містить 78 сторінок. Кількість використаних джерел складає 81 позицію. Кількість додатків – 2.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Поняття, функції та значення соціальної адаптації особистості

У сучасному світі, що характеризується швидкими змінами у соціальній, культурній та економічній сферах, необхідність адаптації стає особливо актуальною. Кожен індивід стикається з різними соціальними умовами та вимогами, і саме здатність адаптуватися до нових обставин визначає рівень комфортності та успішності людини в суспільстві. Тому вивчення соціальної адаптації допомагає зрозуміти, як особистість здатна відреагувати на зміни в навколишньому світі та пристосуватися до нових соціальних реалій. До того ж вивчення соціальної адаптації особистості є важливим аспектом психології та соціології, оскільки процес адаптації відіграє ключову роль у формуванні здатності людини ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем.

Зазначимо, що соціальна адаптація людини є складовою процесу соціалізації, що дозволяє ефективно функціонувати в різних соціальних контекстах, від повсякденного спілкування до професійної діяльності. Вивчення її функцій і завдань допомагає визначити, які механізми сприяють успішному інтегруванню людини в суспільство, а також як соціальне середовище та культурні норми впливають на особистість. Розуміння цього процесу дозволяє розробляти стратегії для підтримки осіб у складних життєвих ситуаціях, а також для розвитку психологічної стійкості та комунікативних навичок. Вивчення соціальної адаптації особистості є не тільки важливим, але й практично необхідним для забезпечення гармонійного розвитку кожної людини в соціумі.

У центрі уваги української соціологічної науки є як загальні закономірності соціальної адаптації, так і її характер, зміст, темпи та типи. Велике місце в предметному полі соціології посідають питання соціальних механізмів, критеріїв і показників соціальної адаптації робітничого класу. Ці та

інші аспекти розглядаються такими фахівцями, як А. Хмельов, В. Хмелько, О. Злобіна, В. Тихонович М. Черниш, Л. Орбан-Лембрік, О. Симанчук та ін. Внаслідок того, що зазначена тематика є недостатньо розробленою та вивченою в українській науці, вона, на наш погляд, більш актуалізується в умовах тривалого реформування як всієї системи освіти держави, так і професійно-технічної зокрема.

Як стверджує С. Сидоренко, соціальна адаптація особистості – це процес пристосування індивіда до змінюваних соціальних умов, що включає в себе здатність розуміти та приймати норми, цінності та правила, що існують у суспільстві. Цей процес дозволяє людині ефективно взаємодіяти з іншими, забезпечувати успішну соціалізацію в різних соціальних контекстах. Соціальна адаптація є важливим елементом інтеграції особистості в суспільство, допомагаючи їй знаходити своє місце серед інших людей. Це може включати як адаптацію до змін у середовищі, так і внутрішні зміни особистості, спрямовані на покращення її взаємодії з оточенням. Порушення адаптації може призвести до проблем у міжособистісних стосунках і труднощів у професійній діяльності [65].

За словами О. Бондаренко, соціальна адаптація особистості полягає в здатності індивіда ефективно пристосовуватися до змін у зовнішньому світі, включаючи нові соціальні ролі, ситуації та обставини. Це процес, який охоплює як фізіологічний, так і психологічний аспект, допомагаючи людині інтегруватися в соціум. Під час адаптації людина проходить через певні етапи, які включають сприйняття нового соціального середовища, прийняття його вимог та розвиток нових навичок і стереотипів поведінки. Цей процес є важливим як для окремої особистості, так і для благополуччя суспільства, оскільки від ефективності адаптації залежить стабільність і гармонія в соціальних відносинах. Неадекватна адаптація може призвести до соціальних конфліктів та особистісних криз [8, с. 23-24].

М. Єрмак, К. Блажківський визначають соціальну адаптацію особистості як динамічний процес, що включає взаємодію з соціальним середовищем і здатність змінювати свою поведінку відповідно до соціальних вимог і обставин. Важливим аспектом цього процесу є здатність людини гнучко реагувати на зміни

у своєму життєвому контексті, такі як зміна місця проживання, роботи або соціальних ролей. Адаптація включає не лише зовнішнє пристосування, а й внутрішні зміни, що допомагають людині пережити стресові ситуації та знайти баланс між особистими потребами та вимогами оточення. Тому соціальна адаптація є ключовою складовою успішної соціалізації особистості. У свою чергу, цей процес може впливати на психічне здоров'я людини, її емоційний стан та рівень задоволеності життям [15, с. 234-238].

На думку І. Кавалерова, соціальна адаптація особистості охоплює здатність особи пристосовуватися до змін, що відбуваються в його соціальному середовищі. Цей процес пов'язаний із засвоєнням нових соціальних норм, стандартів поведінки, установок і цінностей, що є необхідними для ефективної взаємодії з іншими людьми. Важливою частиною соціальної адаптації є вміння балансувати між індивідуальними переконаннями та вимогами соціуму. Адекватна адаптація сприяє, щоб особа не тільки зберігала індивідуальність, а й активно брала участь у соціальних процесах. Процес соціальної адаптації включає в себе кілька етапів, від первинного знайомства з новим середовищем до стабільної інтеграції в соціум, що потребує гнучкості і здатності до змін [25, с. 164].

З іншого боку, стверджує Е. Попович, соціальна адаптація особистості означає пристосування її до змін у соціальному середовищі, що може включати в себе адаптацію до нових соціальних груп, колективів, культурних умов або навіть змін у внутрішньому соціальному статусі. Цей процес може бути як свідомим, так і несвідомим, і залежить від ряду чинників, таких як особистісні особливості, соціальні ресурси, наявність підтримки з боку близьких людей та навколишнього середовища. Адаптація до нових умов може бути складним процесом, що вимагає від людини великих зусиль і змін у її світогляді, емоціях, поведінці. Рівень адаптованості безпосередньо впливає на здатність людини досягати успіху в професійній діяльності, особистих стосунках і соціальній взаємодії. Відповідно, процес адаптації є важливим як для окремої особистості, так і для підтримки соціальної стабільності в суспільстві [44, с. 230-233].

А. Семез пише, що соціальна адаптація дозволяє людині адаптуватися до змін у соціальному середовищі, щоб ефективно функціонувати в ньому. Вона охоплює кілька аспектів, включаючи психологічну готовність до змін, уміння взаємодіяти з іншими людьми і прийняття соціальних норм. Адаптація може бути як природним, так і вимушеним процесом, коли особистість стикається з новими вимогами чи соціальними ролями, що вимагають змін у поведінці або ставленні до навколишнього світу. Одним з факторів, що впливають на соціальну адаптацію, є підтримка оточуючих, соціальна підтримка, наявність позитивного досвіду адаптації в минулому. Успішна адаптація забезпечує гармонійне функціонування особистості в соціумі, покращує її психологічний стан і підвищує рівень соціальної інтеграції та ін. [64, с. 220-221].

Аналіз наукової літератури (С. Сидоренко [65], А. Фурман [79] та ін.) показує, що соціальна адаптація особистості є однією з найважливіших тем у соціальній психології, і різні підходи до її розуміння дозволяють глибше зрозуміти, як індивід взаємодіє з оточуючим світом. У наукових дослідженнях можна знайти кілька основних підходів, що зосереджуються на різних аспектах цього процесу. Одним із найвідоміших підходів є підхід, заснований на теорії соціалізації. За цією теорією соціальна адаптація розглядається як процес, у якому індивід усвідомлює соціальні норми і правила, що дозволяють йому ефективно функціонувати в суспільстві. Водночас, індивідуальна соціальна адаптація є результатом взаємодії особистості з різними соціальними інститутами, такими як сім'я, школа, робота та суспільство в цілому.

Важливим етапом у розумінні соціальної адаптації є підхід, заснований на концепції розвитку особистості. Відповідно до ідей цього підходу, соціальна адаптація – це не лише здатність пристосовуватися до зовнішніх умов, але й внутрішній процес, який включає в себе розвиток самосвідомості та формування соціальних ролей. Зокрема, виділяють адаптацію як механізм, що допомагає індивіду не тільки пристосовуватися до нових умов, але й трансформувати своє сприйняття цих умов через психологічні зміни [8].

Окремої уваги заслуговує підхід, що фокусується на ролі стресу та копінг-стратегій у процесі соціальної адаптації. В рамках цього підходу визначають

адаптацію як процес, у якому важливу роль відіграють індивідуальні ресурси для подолання стресових ситуацій. Відповідно, соціальна адаптація включає не тільки здатність адаптуватися до нових умов, а й уміння справлятися зі стресом, який виникає внаслідок цієї адаптації. Важливим є те, що ці стратегії копінгу допомагають не тільки зменшити стрес, але й сприяють збереженню психічного здоров'я в процесі адаптації до соціальних змін [44].

Інтерактивний підхід пропонує розглядати соціальну адаптацію як процес взаємодії між особистістю та соціальним оточенням. Згідно з цією теорією, процес адаптації полягає в тому, що людина намагається узгодити свої інтереси і цілі з вимогами соціального оточення. Тобто соціальна адаптація виступає як взаємний процес, у якому йдеться не лише про адаптацію до суспільства, а й про пристосування самого суспільства до потреб особистості [64].

Також існує соціально-орієнтований підхід, який зосереджується на соціальній підтримці як важливому факторі соціальної адаптації людини. Доведено, що для успішної адаптації необхідна наявність соціальних зв'язків, підтримки від родини, друзів, колег та інших важливих людей в житті індивіда. Згідно з цією теорією, наявність стабільних соціальних контактів допомагає людині адаптуватися до нових умов і знижує рівень стресу під час адаптаційного процесу. Вони підкреслюють, що соціальна підтримка є однією з найважливіших умов для досягнення високої ступені адаптації до різних соціальних ситуацій [8].

Відомим одним підходом до соціальної адаптації є концепція культурної адаптації, яка була розроблена в контексті мультикультурних досліджень. Представники цього підходу надавали великого значення, як культура, мова і соціальні норми впливають на процес адаптації, вважаючи, що адаптація особистості неможлива без урахування культурних відмінностей і специфіки взаємодії з різними соціальними групами. Згідно з цим підходом, успішна соціальна адаптація залежить від здатності індивіда інтегруватися в культуру і соціальні норми, що панують у новому оточенні, а також від його здатності знаходити спільні точки дотику з представниками інших культур [44].

Рольовий підхід зосереджується на розвитку соціальної адаптації через досвід соціальних ролей – роботу, стосунки та участь у громадському житті.

Вчені підкреслюють важливість соціальної ролі у формуванні особистості, адже кожна соціальна роль має свою специфіку і вимагає від індивіда адаптації до певних вимог і норм. Успішна соціальна адаптація залежить від того, наскільки індивід здатний вписатися у ці ролі та виконувати їх на задовільному рівні. Крім того, кожна соціальна роль пов'язана з певними соціальними очікуваннями, що робить процес адаптації складним і багатограним [65, с. 16-18].

Узагальнимо, що соціальна адаптація особистості є комплексним і багатofакторним процесом, що включає не лише індивідуальні механізми пристосування до соціального оточення, а й взаємодію з ним на різних рівнях – психологічному, соціальному, культурному та професійному. Різні наукові підходи до соціальної адаптації дозволяють краще зрозуміти цей процес і знаходити оптимальні шляхи для допомоги людям, групам і спільнотам, що стикаються з труднощами адаптації в умовах змінного світу [79].

Важливим аспектом наукових досліджень є виявлення значення соціальної адаптації особистості як важливого процесу, який визначає здатність індивіда пристосовуватися до змінюваних соціальних умов, знаходити своє місце в суспільстві та взаємодіяти з іншими людьми в межах встановлених норм і правил. Значення соціальної адаптації не можна недооцінювати, оскільки вона безпосередньо впливає на якість життя людини, її психологічне та емоційне благополуччя, а також на ефективність функціонування в різних соціальних групах, забезпечує гармонійне співіснування з оточуючим світом і сприяє розвитку соціальних зв'язків, що є основою існування в сучасному суспільстві.

Перш за все, соціальна адаптація має велике значення для психічного здоров'я особистості. Коли людина здатна адаптуватися до нових умов, вона почувається більш впевнено в соціальному середовищі. Це знижує рівень тривожності, стресу та депресії, які можуть виникати через нездатність знайти своє місце в суспільстві або через відчуття ізоляції. Завдяки соціальній адаптації індивід може зберігати психічну рівновагу, що є умовою функціонування в соціумі. Здатність до адаптації дозволяє уникати багатьох психологічних проблем і підтримувати позитивний настрій, навіть у складних ситуаціях [8].

Окрім того, соціальна адаптація є важливим аспектом для забезпечення взаєморозуміння між людьми. У суспільстві, де існує велика різноманітність культур, звичаїв, традицій і способів мислення, здатність адаптуватися до цих різних реалій допомагає будувати ефективні соціальні зв'язки. Соціальна адаптація дозволяє людині сприймати і враховувати різноманітність поглядів і поведінки інших людей, що сприяє розвитку взаємоповаги. Це особливо важливо в багатонаціональних і мультикультурних суспільствах, де конфлікти через нерозуміння культурних особливостей можуть призвести до соціальної напруги.

Також значення соціальної адаптації полягає в тому, що вона дозволяє людині отримувати необхідну підтримку від соціального оточення. Соціальна адаптація сприяє розвитку соціальних зв'язків і налагодженню стосунків із колегами, друзями, членами родини та іншими людьми, що важливо для психологічного комфорту. Соціальна підтримка є критично важливою для подолання труднощів, з якими стикаються люди в різних ситуаціях, будь то в особистому житті чи в професійній діяльності. Чим краще людина адаптується до соціуму, тим більше вона отримує підтримки від оточуючих, що допомагає їй справлятися з життєвими викликами [44. С. 229-234].

Процес «соціальної адаптації» дослідники характеризують, виділяючи її специфічні особливості, що зумовлені єдністю соціальних та біологічних чинників. 7 Значення цього методологічного принципу пояснюють, аналізуючи деякі форми адаптації людини в процесі одного з основних видів соціальної діяльності – праці.

По-перше, процес пристосування людини відбувається за активної участі свідомості (хоча окремі елементи можуть і не усвідомлюватися).

По-друге, середовище, в якому здійснюється адаптація особистості, має принципово інший характер, адже на відміну од тваринного пристосування, середовище людини є передусім результатом її трудової діяльності.

По-третє, людина не просто пасивно сприймає результати адаптації, а здатна систематично та цілеспрямовано змінювати їх відповідно до соціальних умов свого буття.

Не менш важливим є й економічне значення соціальної адаптації. Процес адаптації дозволяє людині пристосуватися до нових умов праці, змінити професію чи працювати в нових соціальних групах. Уміння адаптуватися до змін у професійній сфері забезпечує індивіду успішну кар'єру і сприяє соціальному просуванню. Зокрема, соціальна адаптація є важливою умовою для ефективного виконання своїх обов'язків на робочому місці, що покращує загальний добробут особистості. Вміння знаходити спільну мову з колегами та керівництвом забезпечує ефективну співпрацю та підвищує продуктивність праці.

З іншого боку, важливою стороною значення соціальної адаптації є її роль у збереженні соціальної гармонії. Коли людина адаптується до соціальних норм і традицій, вона вносить свій вклад у створення стабільного і гармонійного соціуму. Така адаптація сприяє розвитку взаємодії між людьми, укріплюючи зв'язки в суспільстві і запобігаючи виникненню конфліктів. Через адаптацію людина може приймати різні соціальні ролі, що дає можливість зберігати баланс між індивідуальними прагненнями та колективними інтересами [79, с. 28-34].

Значення соціальної адаптації також полягає в її здатності стимулювати розвиток особистості. В процесі адаптації індивід вчиться долати труднощі, розвивати свої здібності, покращувати навички міжособистісної комунікації та соціальної взаємодії. Вона сприяє самопізнанню та самовдосконаленню, допомагаючи людині краще розуміти свої можливості та межі. Соціальна адаптація дозволяє людині знаходити свої сильні сторони, застосовувати їх для досягнення цілей і розвиватися в різних аспектах життя [44].

Соціальна адаптація також відіграє важливу роль у формуванні соціальної ідентичності особистості. В процесі адаптації людина визначає своє місце в суспільстві, розвиває розуміння власної ролі в соціальному контексті. Це важливо для формування стійкої ідентичності, що дозволяє людині залишатися впевненою в собі і своєму місці в світі, навіть у часи змін і невизначеності. Чим більше людина адаптована до соціуму, тим краще вона здатна впоратися з зовнішніми труднощами, не втрачаючи при цьому власного «я».

Окрім того, соціальна адаптація є необхідною умовою для інтеграції в нові соціальні середовища. Вона важлива для людей, які змінюють місце проживання,

стикаються з новими соціальними умовами або проходять через періоди соціальних змін. Вміння адаптуватися до нових обставин полегшує процес входження в нові соціальні кола, будь то зміна місця роботи, переїзд в інше місто чи країну, чи інші соціальні зміни. Це дозволяє людині уникати ізоляції і знайти підтримку в новому соціальному середовищі [65].

Що стосується аналізу важливого функціонального аспекту, то соціальна адаптація особистості є складним і багатогранним процесом, який охоплює різні аспекти життя людини, зокрема взаємодію з соціальним середовищем, здатність пристосовуватися до змінюваних умов і ефективно функціонувати в різних соціальних ситуаціях. Цей процес має кілька важливих функцій, які допомагають людині не тільки інтегруватися в суспільство, а й зберігати своє психоемоційне здоров'я, розвиватися в умовах сучасного соціуму [8; 15; 21; 25; 44; 64 та ін.].

Зазначимо, що перша функція соціальної адаптації – це інтеграція в соціум. Вона дозволяє особистості пристосовуватися до змінюваних умов життя, таких як зміна місця проживання, соціальних ролей або професійної діяльності. Саме через адаптацію людина може знайти своє місце в колективі, зрозуміти норми і правила поведінки в новому середовищі.

Друга важлива функція соціальної адаптації – психологічна стабільність. Адаптація до нових соціальних умов дозволяє людині зберігати емоційну рівновагу, уникати стресів і депресій, що можуть виникнути внаслідок труднощів у соціальній взаємодії або через несприйняття нових умов. Процес адаптації допомагає людині перебудувати свою поведінку відповідно до нових вимог, що позитивно позначається на її психічному здоров'ї та самопочутті. Це також сприяє розвитку внутрішньої стійкості, що дозволяє особистості долати життєві труднощі, зберігаючи позитивний настрій.

Третя функція соціальної адаптації передбачає підвищення соціальної компетентності. У процесі адаптації індивід не лише вивчає правила взаємодії з іншими людьми, а й набуває навичок ефективної комунікації, розвиває емоційну інтелігентність і вміння вирішувати конфлікти. Ці навички сприяють поліпшенню міжособистісних відносин, що є необхідним для гармонійного співіснування в суспільстві. З розвитком соціальної компетентності людина

краще розуміє свої потреби, прагнення та мотиви інших людей, що робить її більш гнучкою та успішною в різних соціальних ситуаціях.

Четверта функція соціальної адаптації полягає в підтримці соціальної ідентичності. Коли людина адаптується до соціальної групи чи середовища, вона починає усвідомлювати свою роль в цьому середовищі та сформувати чітке уявлення про свою соціальну приналежність. Це включає в себе прийняття соціальних норм, цінностей і стандартів поведінки, що відповідають вимогам того чи іншого соціуму. Однак важливо, щоб процес адаптації не призводив до втрати індивідуальності особистості. Баланс між соціальною ідентичністю і власними переконаннями є важливою складовою успішної адаптації.

П'ята функція соціальної адаптації передбачає підвищення адаптивності особистості. В умовах постійних змін у світі важливою рисою є здатність людини швидко адаптуватися до нових ситуацій, бути гнучкою та відкритою до змін. Адаптивність дозволяє людині не тільки виживати в умовах невизначеності, а й досягати успіхів у професійній діяльності, особистому житті та соціальних відносинах. Завдяки здатності до соціальної адаптації, людина може ефективно реагувати на зовнішні виклики, пристосовуватися до нових ролей і мінливих умов середовища, зберігаючи свою внутрішню гармонію та стабільність.

Шоста функція соціальної адаптації визначається підвищенням соціальної мобільності особистості. Вона дозволяє людині змінювати своє місце в соціальній структурі, адаптуючись до нових професійних, економічних і культурних умов. Через адаптацію до нових соціальних умов людина може знайти кращі можливості для розвитку та самореалізації. Це особливо важливо в умовах швидко змінюваного сучасного світу, де адаптація є ключем до успішного професійного зростання та досягнення соціального визнання.

Сьома функція соціальної адаптації полягає в покращенні якості життя. Завдяки ефективній адаптації людині стає комфортніше в своєму соціальному середовищі, що знижує рівень стресу, збільшує відчуття задоволення від життя і підвищує рівень соціальної підтримки. Коли індивід здатний добре адаптуватися до змін, це сприяє підвищенню його психологічного благополуччя, зменшенню

тривоги та депресії, а також покращенню його фізичного стану. Цей процес сприяє досягненню гармонії в особистому житті та соціальних взаємодіях.

Восьма функція соціальної адаптації передбачає сприяння розвитку індивідуальності. Хоча адаптація передбачає певну відповідність соціальним вимогам, вона не повинна придушувати індивідуальність людини. Замість цього, адаптація може сприяти розвитку унікальних якостей особистості, оскільки вона вимагає від людини творчого підходу до вирішення соціальних проблем, використання власних сильних сторін у взаємодії з іншими. Це дозволяє людині не тільки бути частиною суспільства, але й зберігати свою індивідуальність і оригінальність у рамках загальних соціальних норм.

Загалом виділені функції соціальної адаптації особистості сприяють не тільки успішній інтеграції людини в суспільство, а й її внутрішньо-особистісному розвитку. Вони допомагають людині ефективно взаємодіяти з довкіллям, зберігати психологічне здоров'я, розвивати соціальні навички та підтримувати стабільність у мінливому соціумі. Усе це забезпечує гармонію між індивідом та суспільством, що є важливою умовою для досягнення щасливого життя.

Проаналізувавши деякі підходи до визначення соціальної адаптації та її вірогідних видів, ми можемо констатувати, що в більшості своїй її можна тлумачити двояко: перший підхід: соціальна адаптація – це пасивний процес пристосування суб'єкта до вимог суспільства ціною жертв з боку особи; другий підхід, мабуть, є адекватним реальним соціальним процесом і доцільним з позицій визначення процесів активної діяльності соціальної особи.

Отже, соціальна адаптація особистості – це складний та багатогранний процес, який визначає здатність адаптуватися до змінюваних соціальних умов, зберігаючи при цьому своє психічне і фізичне благополуччя. Вона охоплює не тільки зовнішні умови, але й внутрішні механізми, через які особистість реагує на соціальне оточення. Загалом соціальна адаптація має велике значення в житті особистості, оскільки забезпечує її інтеграцію в суспільство, сприяє розвитку соціальних зв'язків, психологічному благополуччю, а також дає можливість ефективно діяти в умовах змінюваного соціального середовища. Вона допомагає

людині знайти своє місце в соціумі, зберегти внутрішню гармонію і розвивати особистість у процесі взаємодії з оточуючими людьми.

1.2. Сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї

Вивчення сутнісного змісту та значення соціальної адаптації сім'ї є важливим напрямком досліджень у соціальній психології та соціології. Сім'я є однією з основних соціальних одиниць, в межах якої людина не тільки формує свою особистість, а й проходить через численні етапи адаптації до змін у зовнішньому середовищі. Зміни в суспільстві, культурі, економіці, а також індивідуальні та колективні стреси, що виникають в результаті таких змін, можуть значно впливати на стабільність та функціональність сім'ї. Тому соціальна адаптація сім'ї виступає як необхідний процес, що дозволяє зберігати її цілісність та функціональність у складних соціальних умовах.

В умовах суспільних змін особистість може побудувати самостійну індивідуальну стратегію адаптації, незважаючи на способи та напрями адаптації соціальних груп та організацій, до яких вона входить, а може діяти й в інший спосіб: увійшовши у фарватер адаптивних стратегій цих груп та організацій, разом з ними здійснювати процес адаптації. Суб'єктом соціальної адаптації особистості постає окрема особистість, якій притаманна власна структура адаптивного механізму.

Звернемо увагу, що в процесі адаптацій інститутів (та організацій) до змін у середовищі, для індивідів, які в них входять, відкриваються два шляхи побудови стратегії адаптивної поведінки. Перший – це не прикладаючи зусиль на розробку власної стратегії, органічно влитися в “інституційний” чи “організаційний” адаптивний процес. Другий – спробувати розробити свої власні стратегії, які б не залежали від інституційних чи організаційних.

Зазначимо, що соціальна адаптація сім'ї є важливою не тільки для її членів, а й для всього суспільства, оскільки сім'я виконує ключову роль у вихованні дітей, збереженні соціальних норм та традицій. Здатність сім'ї адаптуватися до

змін дає можливість зберігати емоційну стабільність, взаємопідтримку та ефективне функціонування на всіх рівнях – психологічному, соціальному та економічному. Вивчення соціальної адаптації сім'ї дає змогу краще зрозуміти механізми пристосування соціальних спільнот та малих груп до різних викликів, таких як міграція, економічні кризи або зміни у соціальній політиці, та розробити стратегії підтримки сімей у процесі адаптації до нових умов [2, с.12].

Як зазначає З. Зайцева, соціальна адаптація сім'ї – це процес взаємодії сім'ї з соціальним середовищем, який передбачає пристосування її членів до соціальних норм, ролей та обставин, що змінюються. Це важливий механізм забезпечення гармонії в родинному житті, оскільки вимагає від усіх членів сім'ї вміння реагувати на зовнішні зміни, зберігаючи при цьому внутрішні зв'язки та стабільність. Соціальна адаптація сім'ї є багатогранним процесом, який охоплює як індивідуальні, так і колективні аспекти. Вона допомагає родині адаптуватися до змін у соціальних, економічних чи культурних умовах, а також забезпечує ефективну взаємодію з іншими соціальними інститутами. Здатність сім'ї до адаптації є важливою умовою її стійкості в умовах соціальних змін [5, с. 126-128].

На думку А. Капська, соціальна адаптація сім'ї охоплює здатність коригувати свою поведінку, взаємодію та структуру відповідно до соціальних вимог і умов, що змінюються. Вона включає в себе як зовнішні, так і внутрішні фактори, які впливають на стабільність та благополуччя родини. В процесі адаптації сім'я може проходити через різні етапи, пов'язані з новими соціальними ролями, змінами в умовах життя або навіть переїздом в нове середовище. Важливим аспектом є здатність сім'ї забезпечити емоційний комфорт і підтримку для кожного її члена під час змін. Така адаптація дозволяє родині зберегти функціональність у взаємодії з оточуючим світом [26, с. 164-168].

Т. Руденко визначає соціальну адаптацію сім'ї як процес, у якому сім'я знаходить шляхи для ефективної інтеграції в соціальне середовище, адаптуючи свої соціальні ролі та стратегії взаємодії до нових умов. Вона визначається здатністю родини справлятися з викликами, такими як зміни в економічних

умовах, нові соціальні тренди, культурні впливи чи зміни в сімейній структурі. Процес адаптації вимагає від родини гнучкості та здатності до змін, що дозволяє зберегти стабільність у стосунках між її членами. Соціальна адаптація є необхідною умовою для збереження сімейного благополуччя, оскільки без неї родина може зіткнутися з проблемами, такими як конфлікти, стрес чи відчуття ізоляції. Вона сприяє покращенню комунікації і підтримки між поколіннями [63].

Соціальна адаптація сім'ї, за словами І. Пінчук, передбачає здатність знайти оптимальні способи взаємодії з соціальним середовищем, зберігаючи при цьому внутрішню згуртованість і гармонію. Вона виступає як важливий механізм пристосування родини до зовнішніх змін, таких як зміни в економічних умовах, освіті, культурних цінностях чи соціальних нормах. Процес адаптації включає механізми подолання кризових ситуацій, що виникають внаслідок соціальних, психологічних чи фінансових проблем. Сім'я може адаптуватися до нових вимог через зміни в ролях і функціях її членів або шляхом перегляду внутрішніх норм і цінностей. Важливо, що соціальна адаптація сім'ї сприяє її здатності підтримувати емоційний клімат і зберігати стабільність в умовах змін [72, с. 64-68].

Соціальна адаптація сім'ї у процесі активної взаємодії сім'ї з соціальними інститутами, нормами та вимогами суспільства спричинює коригування її внутрішніх відносин і поведінки для збереження гармонії та ефективності. Родина може проходити через різні етапи адаптації, зокрема, адаптацію до змін у соціально-економічному статусі, культурних змінах або навіть у разі переїзду в інше середовище. Адаптація сім'ї включає в себе як здатність пристосовуватися до нових умов, так і забезпечення підтримки для кожного члена сім'ї в умовах змін. Вона також є важливою складовою для забезпечення психологічного благополуччя родини, оскільки дозволяє знизити рівень стресу та покращити взаєморозуміння між її членами. Ключовими факторами, що впливають на адаптацію, є взаємопідтримка, гнучкість і відкритість до змін.

З іншого боку, соціальна адаптація сім'ї передбачає її здатність пристосовуватися до змін у соціальному середовищі, відповідно до нових реалій і вимог. Він охоплює адаптацію до соціальних та культурних змін, економічних

викликів, змін у технологіях чи змін у внутрішніх сімейних структурах. Процес адаптації може включати в себе прийняття нових соціальних ролей, регулювання міжособистісних відносин, покращення комунікації між членами сім'ї. Під час адаптації родина також визначає свої стратегії подолання стресових ситуацій, таких як зміни в роботі чи житлових умовах. Важливим аспектом є те, що сім'я, яка успішно адаптується до змін, зберігає свою здатність до функціонування в нових умовах і зберігає емоційну стабільність для кожного її члена [78, с. 361-363].

Аналіз наукової літератури (М. Довга [38], В. Зацепін [18], Г. Михайлишин [38] та ін.) дає змогу виділити різні підходи до соціальної адаптації сім'ї, які розвиваються в межах численних наукових досліджень та практик, що ґрунтуються на соціології, психології та інших гуманітарних науках. Одним із класичних підходів є функціоналістський, розвинений такими вченими, як Е. Дюркгайм та Т. Парсонс. За цим підходом соціальна адаптація сім'ї розглядається як процес, за допомогою якого родина підтримує стабільність та злагоду у своєму функціонуванні, навіть коли вона стикається з зовнішніми або внутрішніми змінами. Вважається, що сім'я є важливою складовою соціального порядку і має підтримувати баланс у відповідь на соціальні зміни, зберігаючи свої функції, зокрема виховання дітей і підтримку економічної стабільності. Вони наголошували на необхідності сім'ї адаптувати свої функції до потреб суспільства для забезпечення соціальної інтеграції.

Іншим важливим підходом є підхід соціально-психологічний, розвинений такими авторами, як М. Боуен та Д. Бік. Вони акцентували увагу на важливості внутрішніх процесів адаптації в родині, зокрема на тому, як взаємодії між її членами впливають на загальну здатність до адаптації. Підкреслюється, що здатність сім'ї до адаптації залежить від рівня емоційної стабільності та здоров'я стосунків між батьками та дітьми. Також відомо, що адаптація є результатом зміни в механізмах комунікації і розподілу ролей між членами родини, що дозволяє справлятися з труднощами і підтримувати взаєморозуміння.

Важливим є також і стресовий підхід, розвиток якого пов'язаний з іменами таких авторів, як В. Лазарус та Д. Фолкмен. Вони вивчали стресові ситуації, з

якими стикаються родини, і зокрема, як ці стреси можуть впливати на їхню соціальну адаптацію. Соціальна адаптація сім'ї є процесом, у якому важливу роль відіграють здатність родини впоратися з кризовими ситуаціями та стресами, зберігаючи при цьому свої функціональні можливості. Для сім'ї, що переживає стрес, важливо зберігати здатність до комунікації, підтримки один одного і прийняття відповідальних рішень для адаптації до змін.

Інший напрямок досліджень виводиться з теорії соціального навчання, запропонованої А. Бандурою. Згідно з його поглядами, соціальна адаптація сім'ї – це не лише адаптація до зовнішніх обставин, але й процес, у якому члени родини вчаться один у одного, спостерігаючи за поведінкою та реакціями. Бандура вважав, що сім'ї адаптуються через процеси соціалізації та моделювання поведінки, що забезпечує можливість відновлення балансу після виникнення труднощів або змін у зовнішньому середовищі. Адаптація родини вимагає від її членів здатності адаптуватися до нових соціальних ролей, а також навичок позитивної взаємодії, що забезпечує підтримку у складних ситуаціях.

Зазначимо, що сучасні підходи до соціальної адаптації сім'ї все більше фокусуються на її здатності пристосовуватися до змін у соціальному, економічному та культурному середовищі. Наприклад, концепція адаптивної родини, запропонована Р. Ламбертом, наголошує на гнучкості родини у відповідь на різноманітні соціальні зміни. За цією теорією, сім'я повинна бути готовою до швидкої адаптації до зовнішніх змін, зберігаючи при цьому свою ідентичність та основні функції. Адаптація родини полягає в її здатності не лише реагувати на зміни, але й використовувати ці зміни як можливість для розвитку. Така адаптація дозволяє впоратися з негативними обставинами й сприяє зростанню єдності та підвищенню соціального капіталу родини.

Інтеркультурний підхід зосереджений на соціальній адаптації родини в умовах глобалізації. Він досліджує, як сім'ї, які належать до різних культур, адаптуються до нових соціальних реалій, зокрема у випадках еміграції. Творці цієї теорії, зокрема Р. Бенетт і К. Томпсон, наголошують, що родина в умовах міжкультурної адаптації повинна навчитися балансувати між збереженням своєї культурної ідентичності та адаптацією до нової культури. Вони вважають, що

сім'я повинна бути здатною обробляти культурні конфлікти та знаходити шляхи для інтеграції, що сприяє збереженню внутрішнього гармонійного стану родини.

Перелічені підходи показують, наскільки важливою є соціальна адаптація для стабільності і розвитку сім'ї. Кожен з цих підходів підкреслює різні аспекти процесу адаптації, від функціональних аспектів взаємодії членів родини до психологічних механізмів подолання стресів, а також культурних факторів, які можуть мати істотний вплив на родину в умовах соціальних змін. Вони також акцентують увагу на здатності сім'ї не лише зберігати стабільність у відповідь на виклики, але й використовувати ці виклики для власного розвитку [38, с. 75-77].

Загалом соціальна адаптація являє собою частину процесу соціалізації, особливий її різновид. Тривалість соціальної адаптації залежить не лише від індивідуальних особливостей особистості, а й від навколишнього середовища, форм та інтенсивності державного і громадського впливу на поведінку особи. У міру адаптації до нових умов життя цей соціальний процес пригасає, тоді як соціалізація не зупиняється, продовжується (як і біологічне життя індивіда), сприяючи набуттю особистістю нових рис, нахилів, поглядів і звичок.

Зокрема, соціальна адаптація сім'ї має велике значення для забезпечення стабільності та функціонування сімейних відносин у різних соціальних умовах. Сім'я допомагає своїм членам ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, враховуючи різноманітні зміни, що відбуваються як в особистому, так і в соціальному житті. Процес соціальної адаптації сім'ї є важливим аспектом забезпечення її виживання, розвитку та благополуччя, що дозволяє справлятися з різноманітними стресами, кризами, соціальними й економічними труднощами. В результаті сім'я здатна реагувати на зовнішні виклики, змінювати свої поведінкові стратегії та зберігати внутрішню гармонію [26].

Основним значенням соціальної адаптації сім'ї є її здатність досягати та зберігати стабільність у складних соціальних умовах. Зміни в економічному становищі, соціальних нормах, культурних тенденціях є серйозними викликами для родини. Однак через соціальну адаптацію сім'я здатна пристосовуватися до нових обставин, знаходити оптимальні стратегії для збереження добробуту, не

порушуючи основних принципів функціонування. Важливо, що адаптація не лише дозволяє забезпечити зовнішню стабільність, але й підтримує внутрішній емоційний баланс, що є критичним для взаємодії між членами родини [33, с. 178-180].

Соціальна адаптація також має вирішальне значення для успішної соціалізації нових членів сім'ї, таких як діти або інші особи, які можуть стати частиною родини. Це дозволяє сформувати у дитини правильні соціальні навички, норми і цінності, які сприятимуть її гармонійному розвитку та інтеграції в суспільство. Через процес адаптації батьки передають дітям важливі соціальні ролі та уроки, що формують їх поведінку у майбутньому, створюючи таким чином стабільну основу для подальшого соціального впливу на суспільство. Водночас процес адаптації допомагає батькам розуміти потреби та бажання дітей, створюючи сприятливу атмосферу для особистісного зростання.

В умовах соціальних, економічних і культурних змін, соціальна адаптація сім'ї дозволяє зберегти її функціональність і ефективність. Поява нових технологій, зміни в способах праці, появи нових соціальних норм і культурних орієнтирів вимагають від родин постійної адаптації та готовності до змін. Вона дозволяє сім'ї підтримувати зв'язок з іншими соціальними групами та інститутами, не порушуючи своєї внутрішньої цілісності. Це важливо не лише для функціонування сім'ї як соціального інституту, але й для збереження її авторитету та соціальної стабільності [10, с. 124-132].

Значення соціальної адаптації сім'ї не можна недооцінювати й у контексті її здатності зберігати баланс між особистими інтересами членів родини та загальними інтересами родини. Процес адаптації дозволяє кожному з її членів враховувати та підтримувати інтереси інших, а також визначати шляхи для вирішення конфліктів. Це сприяє збереженню гармонії та підтримки у родинних стосунках. Психологічна підтримка, яку родина надає своїм членам, сприяє зменшенню стресових ситуацій та допомагає справлятися з емоційними проблемами. Така адаптація є важливою не лише для добробуту, але й для психічного здоров'я членів родини [1].

Адаптація сім'ї також має важливе значення в контексті економічних умов. Наприклад, у разі фінансових труднощів чи змін у житлових умовах сім'я повинна оперативно реагувати, шукаючи способи підтримки матеріального благополуччя. Це може бути адаптація до нових умов життя, перегляд витрат або пошук додаткових джерел доходу. Водночас соціальна адаптація дозволяє родині знайти оптимальні варіанти для збереження свого рівня життя, враховуючи зовнішні обмеження. Важливим аспектом є також адаптація до змін на ринку праці, коли члени родини повинні змінити своє професійне спрямування або навички для забезпечення фінансової стабільності [16, с. 126].

Не менш важливим є те, що соціальна адаптація сприяє розвитку культурної гнучкості родини. У разі еміграції або зміни культурного середовища, родина має пристосовуватися до нових культурних норм і звичаїв. Це дозволяє зберегти свою культурну ідентичність, водночас інтегруючи елементи нової культури, що позитивно впливає на соціальні зв'язки та гармонійне співіснування з іншими соціальними групами. В результаті родина не лише адаптується до нового культурного середовища, але й сприяє розвитку мультикультурних зв'язків, що підвищує соціальну мобільність і забезпечує збереження родинних цінностей [26, с. 134-138].

Важливою стороною соціальної адаптації є підтримка психологічної та емоційної стабільності. Важливі моменти життєвих змін, як народження дитини, смерть близького родича чи розлучення, можуть стати серйозними стресовими факторами для родини. Однак через адаптацію сім'я знаходить способи підтримувати один одного, справлятися з кризами і підтримувати емоційний баланс. Це дозволяє родині подолати труднощі і зберігати взаєморозуміння та підтримку навіть у найскладніші моменти [33].

Соціальна адаптація сім'ї також є важливим інструментом для забезпечення соціальної мобільності. Через адаптацію до змінних соціальних і економічних умов, родина може знайти нові шляхи для досягнення успіху та стабільного розвитку. Вона дозволяє максимізувати потенціал кожного члена родини, сприяючи досягненню особистих і колективних цілей. Це створює умови для розвитку, що підвищує шанси на соціальний успіх родини в цілому.

Соціальна адаптація сім'ї є важливим процесом, який дозволяє родині ефективно пристосовуватися до змінюваних соціальних, економічних та культурних умов. Функції соціальної адаптації сім'ї можна розглядати через різні аспекти її взаємодії з навколишнім світом, а також внутрішніми змінами. По-перше, одна з ключових функцій адаптації – це забезпечення стабільності сімейних стосунків. В умовах змін сім'я має знайти оптимальні способи взаємодії між її членами, щоб зберегти гармонію та взаєморозуміння. Цей процес сприяє стабільності не лише зовнішнього середовища, але й емоційного клімату родини, що є необхідним для психологічного благополуччя кожного члена сім'ї.

Іншою важливою функцією соціальної адаптації є пристосування сім'ї до зовнішніх соціальних умов, таких як економічні труднощі, зміни в культурних чи політичних умовах, або соціальні інновації. Сім'ї повинні реагувати на ці зміни, знаходити ефективні стратегії для підтримки своєї стабільності та добробуту. Водночас, адаптація допомагає родині справлятися з кризами та проблемами, такими як втрата роботи, зміна житлових умов чи перебудова внутрішніх функцій сім'ї. Це дозволяє зберегти позитивний емоційний клімат у родині та підтримувати зв'язки між її членами [41, с. 154-158].

Закономірною функцією є соціалізація молодших членів сім'ї. Батьки, через процес соціальної адаптації, передають дітям соціальні норми, цінності та поведінкові стратегії, які допомагають їм інтегруватися в суспільство. Це не лише навчає дітей важливим соціальним навичкам, але й формує їх світогляд, надаючи їм можливість пристосовуватися до вимог навколишнього світу. Батьки, зважаючи на зміни в соціальному середовищі, змінюють свої стратегії виховання, що дозволяє дітям успішно адаптуватися до змінюваних умов життя.

Окрім того, соціальна адаптація сім'ї має функцію підтримки внутрішнього балансу. Сім'я, зберігаючи певну гнучкість, може ефективно реагувати на зовнішні зміни, не порушуючи внутрішньої згуртованості. Це дозволяє родині зберігати свою цілісність і функціональність, навіть під впливом криз або проблем. Так, у випадку зміни соціально-економічного становища, сім'я повинна адаптувати фінансові стратегії, переглянути пріоритети та спільно

працювати над збереженням стабільності. Це дозволяє зберігати внутрішню підтримку й уникати конфліктів, що можуть виникнути в разі стресів [60].

Важливою функцією є також адаптація до нових ролей та соціальних норм, що виникають у процесі життєвих змін. Наприклад, сім'я може пройти через етапи адаптації після народження дитини, зміни ролі в парі або в періоди переїзду. Члени родини повинні взаємно пристосовуватися до нових обов'язків і вимог, що є необхідним для забезпечення гармонії та функціональності сім'ї. Цей процес дозволяє уникати кризових ситуацій, забезпечуючи правильне розподілення ролей і збереження підтримки між членами сім'ї [2].

Ще одна важлива функція соціальної адаптації сім'ї – це адаптація до технологічних змін. Сучасний світ постійно змінюється завдяки розвитку інформаційних технологій, нових комунікаційних платформ і змін у способах організації праці. Сім'я повинна бути здатна інтегрувати ці зміни в своє повсякденне життя, не лише для забезпечення комфорту, але й для збереження соціальних зв'язків і підтримки між поколіннями. Це включає в себе навчання новим технологіям, зміни в організації побуту та підтримку необхідних соціальних зв'язків через цифрові платформи [75].

Соціальна адаптація сім'ї також має важливу роль у забезпеченні емоційної підтримки та психологічного здоров'я. У важких ситуаціях, таких як хвороба одного з членів сім'ї або соціальні труднощі, родина може стати опорою для тих, хто переживає стрес або кризу. Процес адаптації дозволяє зміцнити сімейні зв'язки, допомагаючи справлятися з емоційними труднощами та забезпечувати підтримку для кожного члена родини. Це важливий механізм психологічного відновлення та адаптації після важких періодів життя.

Не менш важливою є функція соціальної адаптації сім'ї у формуванні здатності до соціальної мобільності. Родини, які успішно адаптуються до соціальних і економічних змін, мають більше можливостей для розвитку і досягнення нових соціальних позицій. Це може включати зміни в рівні освіти, професійних досягненнях або соціальних ролях членів сім'ї. Успішна адаптація дозволяє родині максимально реалізувати свій потенціал і брати участь у соціальних процесах, що підвищує її статус та можливості у суспільстві [81].

Останньою, але не менш важливою функцією соціальної адаптації є підтримка соціальної інтеграції родини в більш широкому суспільному контексті. Соціальна адаптація дозволяє сім'ї не лише зберігати свою внутрішню гармонію, але й бути активним учасником соціальних процесів, взаємодіяти з іншими родинами, суспільними групами та інститутами. Це також включає в себе здатність до культурної інтеграції, наприклад, у разі еміграції або зміни соціального середовища, і допомагає зберігати ідентичність та функціонувати в нових умовах, що сприяє її благополуччю та соціальній активності [5].

Загалом соціальна адаптація сім'ї є багатогранним процесом, який виконує низку функцій, сприяючи збереженню її стабільності, психологічного здоров'я та ефективної взаємодії з навколишнім середовищем. Вона не лише допомагає родинам долати труднощі та адаптуватися до змін, але й забезпечує підтримку та гармонію в межах родинних відносин. Значення соціальної адаптації сім'ї є безумовно великим, оскільки вона не лише дозволяє родині ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища, але й сприяє її внутрішній стабільності, психологічному та емоційному здоров'ю. Процес адаптації допомагає родині зберігати гармонійні стосунки, подолати труднощі та досягати своїх цілей у мінливому соціальному контексті.

Отже, соціальна адаптація сім'ї є складним і багатогранним процесом, що охоплює здатність родини до пристосування до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Вона є ключовим фактором збереження емоційного благополуччя, стабільності та гармонії в родинних відносинах. Процес адаптації дозволяє сім'ї ефективно реагувати на соціальні, економічні та культурні виклики, зберігаючи свою цілісність і функціональність. Значення соціальної адаптації сім'ї виявляється не тільки на рівні окремих її членів, але й на рівні суспільства загалом. Сім'я виступає як основний осередок соціалізації, де передаються соціальні норми, цінності та традиції. Здатність родини адаптуватися до змінних умов дозволяє зберігати внутрішню гармонію, сприяє розвитку дітей та забезпечує підтримку всіх її членів у складних життєвих ситуаціях. Соціальна адаптація сім'ї є не тільки важливим аспектом її функціонування, а й важливим чинником стабільності та розвитку суспільства.

1.3. Основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах

Дослідження основних чинників та умов соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є надзвичайно важливим у сучасному суспільстві. Сім'я є основною соціальною одиницею, що забезпечує стабільність і благополуччя як окремих осіб, так і суспільства в цілому. Однак, в умовах соціальних, економічних або психологічних труднощів, родина може стикатися з серйозними випробуваннями, що впливають на її здатність адаптуватися до нових реалій. Чинники, які спричиняють такі обставини, можуть бути різноманітними – від економічних криз до соціальних стресів, пов'язаних з еміграцією або стигматизацією. У зв'язку з цим, вивчення умов, що сприяють або ускладнюють процес адаптації родин, є необхідним для розробки соціальних програм та інтервенцій, які могли б підтримати сім'ї в складних ситуаціях.

Провівши попередній аналіз змісту поняття соціальної адаптації дозволяє виокремити такі характерні її особливості:

- а) вона є складовою процесу соціалізації особистості;
- б) соціальна адаптація являє собою складний, суперечливий процес взаємодії особистості та соціального середовища;
- в) сутність соціальної адаптації розкривається в категоріях «соціальні очікування», «рівень домагань», «афект неадекватності»;
- г) проблема соціальної адаптації може бути вирішена, якщо індивід сприйматиме нормативні вимоги суспільства й безпосереднього оточення як особисто для нього прийнятні, котрих він готовий дотримуватися.

Сім'я в умовах війни, постійних стресів та фінансових труднощів стикається з численними проблемами, які суттєво впливають на її соціальну адаптацію. Війна, як великий соціальний і психологічний катаклізм, призводить до численних змін у житті кожного члена родини. В умовах війни сім'я часто втрачає стабільність, безпеку, а також можливість нормального економічного забезпечення. Постійні стреси, тривога за майбутнє та нестабільна ситуація змушують сім'ї переосмислювати своє життя і робити складні рішення щодо виживання. Складні життєві обставини, зокрема евакуація, втрата житла,

робочих місць, значно ускладнюють адаптаційний процес і викликають потребу в нових стратегіях пристосування до обставин [9].

Один з основних чинників, що впливає на соціальну адаптацію сімей під час війни, це психологічний стрес. Військові дії, загроза насильства та травмуючі переживання можуть мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я членів родини. Стрес, тривога та депресія часто стають постійними супутниками сімей у цей період. Психологічний тиск може призвести до проблем у міжособистісних стосунках всередині родини, зокрема до конфліктів, що виникають через нездатність підтримувати один одного. Це особливо гостро відчувається в родинях, де один з батьків або обидва знаходяться на війні, а інші члени родини змушені самотійно справлятися з тягарем повсякденних проблем [16, с. 101-118].

Економічні труднощі також є невід'ємною частиною життя родини в умовах війни. Втрата джерел доходу, невизначеність на ринку праці, дефіцит товарів першої необхідності та підвищення цін створюють величезний фінансовий тиск на родини. Багато сімей змушені скорочувати витрати на основні потреби, що ускладнює задоволення базових життєвих потреб. Підвищення рівня безробіття через руйнування підприємств та інфраструктури лише посилює проблему. Тому в умовах війни фінансові труднощі часто стають однією з основних перешкод до соціальної адаптації родини. Для подолання цього сім'ям необхідно шукати додаткові джерела доходу або підтримку від держави чи благодійних організацій [81, с. 54-58].

У цій ситуації також варто згадати про проблеми з доступом до освіти та медичних послуг. В умовах війни освітні заклади можуть бути пошкоджені або закриті, що ставить під загрозу доступ дітей до нормальної освіти. Це створює додаткові труднощі для батьків, які намагаються забезпечити майбутнє своїх дітей. Крім того, труднощі з доступом до медичних послуг у період війни можуть призвести до погіршення стану здоров'я як дітей, так і дорослих. Часто родини не мають можливості отримати своєчасну медичну допомогу, що погіршує ситуацію з їхнім здоров'ям і життєвим благополуччям [2].

Ще однією проблемою є соціальна ізоляція та відсутність підтримки з боку громади. Багато сімей, що переживають війни, опиняються в ізоляції. Через небезпеку та невизначеність вони не можуть звертатися за допомогою або підтримкою до родичів і друзів. Закритість також ускладнює процес адаптації, оскільки родинам стає складно знайти емоційну підтримку та ресурси для подолання складнощів. Без соціальних контактів і без підтримки зі сторони громади сім'ї можуть потрапити в замкнуте коло стресу і безнадії [12].

Соціальна підтримка від держави та благодійних організацій може стати вирішальним чинником для родин в умовах війни. Програми допомоги, гуманітарні акції та організації, що надають соціальні послуги, здатні значно полегшити життя родин, які потрапили в складні обставини. Однак доступ до цих послуг може бути обмежений через інфраструктурні проблеми, недостатню кількість ресурсів або погану координацію між різними установами. Зазвичай важливо, щоб держава та місцеві органи влади швидко реагували на потреби постраждалих родин і забезпечували їм умови для нормального існування.

Проте не лише зовнішні чинники впливають на адаптацію сімей у війні. Важливим є внутрішній ресурс родини – здатність її членів підтримувати один одного в умовах великої напруги. Спільна діяльність, як наприклад пошук рішень для побутових проблем чи забезпечення емоційної підтримки, є основою, яка допомагає родинам адаптуватися до умов війни. Ті родини, що можуть зберегти єдність і солідарність у таких складних ситуаціях, мають більше шансів на успішну адаптацію до нових умов. Вони частіше знаходять способи вирішення проблем і можуть долати труднощі з меншою шкодою для свого психічного та фізичного здоров'я. На рівні державної політики необхідно активно працювати над підтримкою родин у кризових ситуаціях. Державні програми, що включають фінансову підтримку, медичну допомогу, допомогу з житлом, психологічні послуги, можуть значно полегшити процес адаптації родин до нових умов. Водночас важливо розуміти, що допомога має бути адресною і відповідати реальним потребам тих чи інших сімей. В умовах війни така підтримка набуває особливої важливості, оскільки без неї родини можуть втратити можливість для виживання та відновлення [26, с. 108-126].

Не можна забувати й про проблеми, що стосуються безпеки дітей в умовах війни. Військові дії часто призводять до травмування дітей, їх переміщення та евакуації з небезпечних зон. Це створює серйозні виклики не лише для батьків, але й для органів опіки, які повинні забезпечити безпеку та права дітей. Стрес, спричинений війною, може мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я дітей, зокрема викликати посттравматичний стресовий розлад. Загалом, важливо розуміти, що соціальна адаптація сімей у умовах війни вимагає комплексного підходу, який включає не лише підтримку на рівні держави та суспільства, але й готовність самих родин до адаптації. В умовах постійного стресу, фінансових труднощів, соціальних проблем, емоційних та психологічних навантажень сім'ям необхідна гнучкість, підтримка та ресурси для того, щоб знайти оптимальні шляхи для вирішення своїх проблем і зберегти своє благополуччя.

Зазначимо, що соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, визначає не тільки здатність до функціонування в суспільстві, а й загальний рівень благополуччя кожного її члена. У цьому контексті міжнародні та національні нормативно-правові акти відіграють ключову роль у формуванні системи підтримки таких родин. Одним із основних документів, який визначає права та обов'язки сімей, є Загальна декларація прав людини (1948 р.), що підтверджує важливість захисту сім'ї як основного соціального осередку. Вона встановлює, що сім'я має право на державний захист та рівність чоловіків і жінок у питаннях шлюбу та його розірвання [6].

Схожу роль виконують і інші міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), що проголошує захист прав дитини в контексті сім'ї, та Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), яка гарантує право на шлюб та повагу до сімейного життя. Ці нормативно-правові акти встановлюють загальні принципи, за якими держава повинна забезпечувати умови для соціальної адаптації сімей, зокрема, у складних життєвих обставинах. Вони наголошують на важливості комплексної підтримки, включаючи юридичну допомогу, медичну та психологічну підтримку, наданні необхідних соціальних послуг для забезпечення стабільності та безпеки в сімейному середовищі [12].

У цьому контексті важливою є концепція сімейно орієнтованого підходу, який включає в себе розробку програм підтримки, спрямованих на допомогу родинам у кризових ситуаціях. Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей (2010 р.) наголошує на необхідності інтеграції послуг та їх доступності для всіх членів родини, зокрема дітей, які переживають складні життєві обставини. Цей підхід включає в себе не тільки надання матеріальної підтримки, а й психологічну допомогу, сприяння соціальній інтеграції та підтримку взаємодії між усіма зацікавленими сторонами, такими як соціальні працівники, місцеві органи влади та громада [6, с. 54-58].

Система соціальної підтримки молодих сімей в Україні та умови їх соціальної адаптації в умовах складних життєвих обставин, зокрема через державні законодавчі ініціативи, знаходить вираження у нормативно-правових актах, спрямованих на їх підтримку. Законодавство регулює основи соціального захисту та допомоги сім'ям, котрі переживають складні життєві ситуації, включаючи малозабезпеченість, проблеми з вихованням дітей, соціальну ізоляцію або економічні труднощі. Основним напрямом є сприяння соціальній адаптації таких сімей через надання різних видів допомоги та соціальних послуг, що дозволяють покращити їх становище та стабілізувати життєві умови.

В Україні правове регулювання соціальної підтримки сімей здійснюється через низку законодавчих актів, серед яких Конституція України, Сімейний кодекс та інші закони, які покликані створити необхідні умови для розвитку та функціонування сім'ї. Наприклад, Конституція України вказує на пріоритетність прав людини, зокрема прав молодих сімей на житло, медичну допомогу, освіту та інші соціальні гарантії. Ці права визначають основи для соціальної адаптації, сприяючи створенню належних умов для нормального функціонування родини в умовах кризових ситуацій [18].

Соціальна підтримка молодих сімей в Україні забезпечується також через національні програми та державні програми допомоги. Важливою складовою цієї підтримки є забезпечення доступу до соціальних послуг, таких як психологічна допомога, медичне обслуговування, юридична підтримка та фінансова допомога для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Закони України, зокрема Закон «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», сприяють підтримці родин в умовах фінансових труднощів, надаючи їм можливість отримати необхідну допомогу [48].

Не менш важливою є роль Сімейного кодексу України, який регулює питання, пов'язані з правами та обов'язками членів родини, зокрема дітей та батьків. Законодавчі норми цього кодексу допомагають забезпечити справедливе ставлення до кожного члена родини, незалежно від складних життєвих обставин, у яких вона опинилася. Одним із важливих аспектів є захист прав дитини, що забезпечується через програми, спрямовані на підтримку материнства та дитинства, соціальну допомогу матерям, які пережили кризові ситуації [66].

Згідно з іншими законодавчими ініціативами, такими як Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», відзначено, що суб'єктами соціальної роботи з сім'ями є як державні, так і недержавні органи. Це включає органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, спеціалізовані центри та соціальних працівників, які мають допомогти сім'ям, що потрапили в складні обставини, через індивідуальний підхід до кожної ситуації. Встановлено принципи соціальної роботи, такі як гуманність, ефективність використання ресурсів, а також соціальна справедливість та конфіденційність. Це дозволяє оптимально підходити до кожної сім'ї, враховуючи її специфічні потреби [59].

Важливим аспектом є державна допомога сім'ям з дітьми, що закріплена у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Він визначає різні форми допомоги, включаючи одноразові виплати, такі як допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дітьми самотніми матерями, а також виплати для сімей, що опікуються важкохворими дітьми. Водночас надаються й інші види допомоги, зокрема через фінансову підтримку, що сприяє поліпшенню умов для розвитку дітей у таких сім'ях. У рамках закону здійснюється підтримка не тільки фінансова, а й допомога в організації економічної самостійності родин, що є важливим кроком для адаптації в суспільстві [48].

Особливу увагу в Україні також приділяють підтримці малозабезпечених сімей через норми Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Цей закон передбачає надання державної допомоги

у вигляді грошових виплат та безвідсоткових фінансових допомог на організацію підприємницької діяльності для економічного відновлення таких сімей. Допомога надається залежно від розміру доходу сім'ї та її конкретних потреб, що дає змогу більш гнучко підходити до кожної конкретної ситуації та надавати підтримку на найбільш ефективних умовах [49].

Водночас законодавство щодо соціальних послуг, зокрема Закон України «Про соціальні послуги», визначає ряд ініціатив для підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це передбачає як профілактичні заходи, так і безпосередню допомогу на етапі подолання труднощів. Ключовими напрямками є соціальна профілактика, підтримка в разі виникнення складних життєвих ситуацій, а також соціальне обслуговування для мінімізації їх негативних наслідків. За допомогою таких послуг можна надавати підтримку сім'ям в кризових ситуаціях, забезпечуючи їх інформуванням, консультаціями, медичними послугами або допомогою у вигляді матеріальних ресурсів. Все це створює основу для адаптації сімей до нових умов та стабілізації їх становища. Зокрема, чинним законодавством передбачено нові форми підтримки, як-от соціальний супровід, кризове втручання, надання притулку, а також програми соціальної реінтеграції для осіб, які зазнали соціальної ізоляції. Така комплексна психосоціальна й економічна підтримка дає змогу забезпечити не тільки тимчасову допомогу, але й довгострокову соціалізацію таких родин [58].

В Україні також відзначено ряд нововведень, які сприяють покращенню умов для молодих сімей. Так, у 2019 році була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України щодо надання підтримки багатодітним сім'ям, а також постанови щодо впровадження допомоги при народженні дитини у вигляді «пакунка малюка», що включає засоби для догляду за новонародженими. Ця ініціатива є частиною стратегії підтримки сімей, що зменшує навантаження на батьків у перші місяці після народження дитини. Крім того, введення соціальної послуги «муніципальна няня» дає можливість отримати допомогу з догляду за дитиною для працюючих батьків, що також є частиною стратегії адаптації молодих сімей до умов сучасного життя. Перелічені заходи створюють умови для більш успішної соціальної адаптації сімей у складних життєвих обставинах,

забезпечуючи необхідну підтримку та допомогу на всіх етапах їх соціалізації, економічного відновлення та реінтеграції в суспільство [53].

Соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є надзвичайно важливим процесом для їхнього подальшого функціонування та стабільності. Основні чинники, що впливають на цю адаптацію, включають психологічні, соціальні, економічні та культурні аспекти, кожен з яких має своє значення і формується в контексті конкретної ситуації. У процесі адаптації сім'я має пережити кілька етапів, на кожному з яких є свої складнощі та можливості для зміцнення внутрішньої стабільності. Першим чинником є готовність членів сім'ї до змін. Психологічна стабільність є основою для ефективної адаптації, оскільки сім'я повинна змінити свої звички та пристосуватися до нових умов життя. Підтримка з боку сім'ї, уміння висловлювати почуття та переживання допомагає зменшити стрес і зберегти емоційну рівновагу. Крім того, підтримка в міжособистісних стосунках, здатність до ефективної комунікації сприяє більш швидкому прийняттю необхідних змін та адаптації до нових життєвих умов [60].

Другим важливим чинником є економічний стан сім'ї, зміни в якому можуть істотно вплинути на адаптацію родини до складних обставин. Під час фінансових труднощів часто зростає тиск на членів сім'ї, виникають конфлікти через розподіл обмежених ресурсів. Відсутність стабільного доходу або підтримки з боку держави може призвести до соціальної ізоляції та зниження рівня життя, що значно ускладнює адаптацію. Однак, у таких ситуаціях можливе застосування стратегій збереження ресурсів, пошуку додаткових джерел доходу та раціонального управління фінансами, що може полегшити процес адаптації.

Соціальні мережі, підтримка з боку родичів, друзів, колег і організацій є також важливим чинником, який визначає можливості для соціальної адаптації. Сім'я, яка стикається з труднощами, потребує зовнішньої підтримки. Якщо оточення сім'ї здатне надавати необхідну допомогу та моральну підтримку, процес адаптації може стати значно швидшим і менш болісним. Окрім того, допомога соціальних служб, благодійних організацій та інших державних або приватних інститутів може стати важливою складовою частиною успішної адаптації. Наявність позитивних соціальних зв'язків сприяє зниженню рівня

стресу та дозволяє сім'ї не відчувати себе ізольованою від суспільства [68, с. 64-68].

Четвертим важливим чинником є доступ до соціальних послуг. Це включає в себе медичну допомогу, освітні послуги, житлові програми, психологічну та правову допомогу. Наявність доступу до таких послуг може значно полегшити адаптацію сім'ї в умовах складних життєвих обставин. Наприклад, медичні послуги можуть бути необхідними для відновлення фізичного здоров'я, а правова допомога – для вирішення юридичних проблем, пов'язаних із майном чи іншими питаннями. Без належної підтримки сім'я може зазнавати додаткових труднощів, які затримують або ускладнюють процес адаптації [1].

Не менш важливим чинником є здатність сім'ї до гнучкості та розвитку. В умовах складних життєвих ситуацій важливо, щоб сім'я мала можливість адаптуватися до нових обставин, змінюючи свої стратегії, звички та моделі поведінки. Ця здатність до гнучкості дозволяє родині швидше реагувати на зміни, знаходити оптимальні шляхи для вирішення проблем і зберігати функціонування на прийнятному рівні. Без цього сім'я може зазнати труднощів, оскільки стійкість до змін стає бар'єром на шляху до нормалізації ситуації.

Іншою важливою умовою є рівень освіти та знань, якими володіють члени сім'ї. Люди з вищим рівнем освіти, зазвичай, краще пристосовуються до змінних умов життя, оскільки володіють більш широкими можливостями для адаптації до нових соціальних і економічних реалій. Вони можуть використовувати свої знання для пошуку нових джерел доходу, здобуття додаткових навичок або змінювати свій стиль життя в інший спосіб. Для сімей з обмеженими можливостями доступу до освіти можуть виникнути додаткові труднощі, однак і для них важливим є пошук відповідних курсів чи програм навчання, які допоможуть підвищити їх кваліфікацію та можливості на ринку праці [72].

Культурні та соціальні норми також можуть бути важливими чинниками, що визначають успішність адаптації сім'ї до складних життєвих обставин. Сім'ї, які належать до меншин або стикаються з культурними бар'єрами, можуть зустрічати складнощі у взаємодії з іншими членами суспільства. Інтеграція в

середовище, де зберігаються основні культурні цінності, дає можливість зберегти ідентичність родини і водночас адаптуватися до нових умов [81].

Соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є складним процесом, що включає безліч умов. Для того, щоб сім'я могла успішно адаптуватися, необхідно враховувати психологічні, соціальні, економічні, культурні та організаційні аспекти її життя. Важливо розуміти, що ці чинники можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на процес адаптації, а також необхідність розвитку у родини гнучкості, стійкості до змін та здатності до пошуку оптимальних рішень у складних ситуаціях [80].

Значення правової підтримки також не можна недооцінювати. Коли родина стикається з юридичними труднощами, такими як розлучення, претензії до майна, житлові питання або необхідність оформлення пільг і допомог, наявність знань щодо своїх прав і можливості доступу до правової допомоги може значно полегшити процес адаптації. Відсутність правових знань або підтримки може ускладнити вирішення цих питань і збільшити соціальний стрес.

Нарешті, однією з ключових умов для успішної адаптації є можливість родини підтримувати свої внутрішні зв'язки, підтримувати взаємопорозуміння та взаємну підтримку між членами сім'ї. Важливо, щоб у складних обставинах родина не втрачала зв'язків між собою, а навпаки, могла ще більше об'єднатися, щоб разом подолати труднощі. Цей внутрішній ресурс є необхідним для подолання зовнішніх проблем і успішного переходу до нових умов [71].

В Україні соціальна адаптація регламентується наданням послуги соціальної адаптації що визначається індивідуальними потребами отримувача соціальної послуги та здійснюється комплексно суб'єктом, що надає соціальну послугу, відповідно до *Карти визначення індивідуальних потреб особи в наданні соціальної послуги соціальної адаптації*, здійснюється протягом 5 днів з дати його звернення спеціально уповноваженими надавачами соціальної послуги (за потреби - членами мультидисциплінарної команди), які володіють навичками спілкування та мають відповідну кваліфікацію/пройшли навчання щодо визначення індивідуальних потреб, із залученням отримувача соціальної послуги та/або його законного представника.

Соціальна послуга «СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ» - це комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності;

Послуга соціальної адаптації може надаватися:

- ✓ особам похилого віку;
- ✓ особам з інвалідністю;
- ✓ особам, які перебувають/перебували в спеціалізованих або інтернатних закладах;
- ✓ особам, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк;
- ✓ особам, які перебувають у складних життєвих обставинах.

При цьому слід зауважити, що соціальна послуга надається після комплексного визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, складання індивідуального плану та укладення договору про надання соціальної послуги та згідно Державного стандарту соціальної адаптації (*додаток Б*).

Отже, процес соціальної адаптації сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, є багатограним і комплексним, та здійснюється у вигляді послуги. Психологічна готовність до змін, економічна підтримка, соціальні мережі, доступ до послуг, гнучкість, освіта, правова підтримка та внутрішня підтримка сім'ї – це основні чинники та умови, які можуть забезпечити успішну адаптацію. Розуміння і врахування цих аспектів допоможе забезпечити більш ефективно вирішення проблем і збереження соціальної стабільності сім'ї. Для успішної соціальної адаптації сімей в складних життєвих обставинах важливими є психологічні, соціальні, економічні та культурні чинники, кожен з яких має своє значення і впливає на здатність сім'ї пристосовуватися до змін. Це залежить

від підтримки оточення, наявності доступу до ресурсів, гнучкості в прийнятті нових умов та здатності до саморозвитку. Врахування цих чинників дозволяє створити умови для ефективної адаптації, що є запорукою благополуччя та стабільності сім'ї.

Висновки до розділу 1

Адаптація має важливе значення для гармонійного розвитку особи, збереження внутрішньої рівноваги та створення стійких соціальних зв'язків, допомагає людині зберігати соціальну ідентичність і в той же час гнучко реагувати на зміни в довкіллі, що є необхідною умовою для успішного життя в суспільстві.

Функції соціальної адаптації полягають у забезпеченні ефективної взаємодії з оточуючим світом, підтримці психологічної стабільності, розвитку комунікативних навичок, а також у сприянні інтеграції індивіда в суспільство. Завдяки адаптації людина отримує можливість задовольняти свої потреби в спілкуванні, роботі та соціальній підтримці, що сприяє її психологічному та соціальному добробуту.

Процес адаптації дозволяє сім'ї ефективно реагувати на соціальні, економічні та культурні виклики, зберігаючи свою цілісність і функціональність. Значення соціальної адаптації сім'ї виявляється не тільки на рівні окремих її членів, але й на рівні суспільства загалом.

Сім'я виступає як осередок соціалізації, де передаються соціальні норми, цінності та традиції. Здатність родини адаптуватися до змінних умов дозволяє зберігати внутрішню гармонію, сприяє розвитку дітей та забезпечує підтримку всіх її членів у складних ситуаціях. Соціальна адаптація сім'ї є не тільки важливим аспектом її функціонування, а й важливим чинником стабільності та розвитку суспільства. Для успішної соціальної адаптації сімей в складних життєвих обставинах важливими є психологічні, соціальні, економічні та культурні чинники, кожен з яких має своє значення і впливає на здатність сім'ї пристосовуватися до змін.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Діагностика актуального стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах

Діагностика особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є важливим етапом у процесі вирішення проблем соціальної підтримки. У сучасному суспільстві значна кількість сімей стикається з різними труднощами, що можуть призвести до погіршення їх соціального статусу, ізоляції та втрати можливості для нормального функціонування в суспільстві. Ці обставини часто виникають через економічні труднощі, проблеми зі здоров'ям, насильство, кризу у відносинах або інші форс-мажорні ситуації. Відповідно, розуміння того, як ці сім'ї адаптуються до нових умов життя, є важливим для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки.

Зазначимо, що завдяки ефективній соціальній діагностиці можна виявити не лише найбільш уразливі групи серед таких сімей, але й оцінити рівень ефективності вже існуючих соціальних програм і послуг. Це дозволяє своєчасно виявити проблеми, з якими стикаються родини, та приймати необхідні заходи для покращення їх становища. Також, за допомогою соціальної діагностики, можливо коригувати державну політику в галузі соціального захисту, щоб забезпечити більш індивідуалізований підхід і сприяти інтеграції цих сімей у соціальну та економічну тканину суспільства.

Для вивчення особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, була розроблена анкета (*Додаток А*). Цей діагностичний інструмент спрямований на збір важливої інформації для покращення соціальної підтримки та розробки програм адаптації таких сімей, і допомагає зрозуміти, які проблеми найбільше впливають на сім'ї в кризових ситуаціях, а також які ресурси і підтримка допомагають їм адаптуватися до нових умов. Використання анкети анонімне, що гарантує конфіденційність усіх

наданих відповідей. Завдяки такому підходу, результати опитування будуть використані для розробки нових методів соціальної підтримки на різних рівнях.

Перші питання анкети стосуються рівня стресу в родині за останні шість місяців. Респонденти мають змогу оцінити рівень стресу від дуже високого до дуже низького. Це дає можливість з'ясувати, як стрес впливає на сім'ї, що пережили складні обставини. Наступне питання спрямоване на виявлення основних факторів, які спричинили труднощі в родині: фінансові проблеми, втрата близької людини, психологічний стрес, проблеми з житлом чи працевлаштуванням. Відповіді допомагають визначити, що саме є найважчими проблемами для сімей у кризовій ситуації.

Наступним етапом є питання про доступ до психологічної допомоги. Важливо знати, чи отримували сім'ї допомогу від професіоналів і в якій формі. Питання дає змогу оцінити, наскільки доступна психологічна підтримка для людей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Питання про фінансову стабільність родини дає розуміння про те, як змінилися економічні умови життя сімей після кризи. Одним з важливих питань є виявлення ступеня підтримки від держави або місцевих органів влади під час кризових ситуацій. Це питання дозволяє з'ясувати, чи була надана державна або місцева допомога і в якій формі. Також анкета передбачає питання про пошук роботи в складних обставинах, що дозволяє з'ясувати, наскільки важко було знайти роботу після кризи.

Ще одне питання анкети стосується соціальної ізоляції. Воно дозволяє оцінити, чи відчують родини ізоляцію від суспільства після пережитих труднощів, що є важливим фактором для подальшої адаптації. Питання про доступ до соціальних послуг допомагає зрозуміти, чи мають родини доступ до необхідних послуг, таких як медичні, освітні або соціальні програми. Додатково анкета вивчає підтримку з боку родичів або друзів під час складних життєвих обставин, що дає уявлення про соціальні мережі, які можуть підтримати родину в кризовий період. Зокрема, питання про ресурси, які допомогли родині адаптуватися до нових умов, включає фінансову допомогу, психологічну підтримку, допомогу від організацій, а також підтримку від друзів і родичів.

Окрім того, анкета містить питання про наявність членів родини з особливими потребами, що важливо для розуміння того, чи існують додаткові труднощі в адаптації. Важливе питання стосується того, наскільки важко було налагодити повсякденне життя після пережитих труднощів. Це питання дозволяє з'ясувати, які аспекти повсякденного життя стали найбільшими викликами для сімей. Також анкета звертається до необхідності додаткової допомоги для підтримки родин у кризових ситуаціях. Це питання дозволяє оцінити, чи є потреба в подальшій соціальній або психологічній допомозі для полегшення адаптаційного процесу. Запитання про участь у групах підтримки або волонтерських ініціативах дає можливість дізнатися, чи брали респонденти участь у таких заходах, і як це вплинуло на їх адаптацію.

Останнє питання анкети спрямоване на з'ясування того, які кроки, на думку респондентів, є найважливішими для поліпшення адаптації їх родини до складних життєвих обставин. Відповіді на це питання допоможуть виявити, які саме ресурси або програми підтримки необхідні для більш ефективної адаптації. Це питання допомагає зібрати пропозиції та рекомендації від самих респондентів щодо того, як можна полегшити їх процес адаптації. Загалом, анкета має на меті не лише збір даних для аналізу, але й для розробки пропозицій щодо покращення соціальної підтримки сімей, що пережили складні життєві обставини. Вона дає змогу зрозуміти, що потребує удосконалення в системі соціальної підтримки, і які ресурси необхідні для ефективної адаптації сімей у кризових ситуаціях.

Охарактеризуємо результати опитування 10 представників сімей з Центру надання соціальних послуг Великоберезовицької селищної ради, які опинилися в складних життєвих обставинах, щодо особливостей їх соціальної адаптації. Зокрема, відповіді на питання про рівень стресу в родині за останні 6 місяців показали, що більшість респондентів (58%) оцінюють рівень стресу як дуже високий або високий. Це є важливим показником того, як складні життєві обставини, зокрема економічні труднощі, соціальна ізоляція, війна, а також інші стресові фактори, негативно впливають на психоемоційний стан родин.

Щодо причин такого стресу, то для 28% респондентів він пов'язаний із фінансовими труднощами, що означає, що нестабільне економічне становище

стає однією з найбільших проблем, з якими стикаються сім'ї. Водночас 18% оцінюють рівень стресу як середній, що може свідчити про певну стабільність ситуації або про адаптацію родин до нових умов. Лише 24% зазначають, що рівень стресу в їхніх родинах низький або дуже низький. Це може свідчити про успішну адаптацію або наявність ресурсів для подолання складних обставин, таких як підтримка близьких чи доступ до соціальних послуг.

Відповіді на питання про фактори, що найбільше вплинули на родину, показали, що фінансові труднощі були головним чинником для 62% опитуваних. Це підтверджує загальну тенденцію, що економічна нестабільність та безробіття є одними з основних причин соціальних проблем у сім'ях, що пережили кризу. Фінансові труднощі негативно впливають на здатність родини задовольняти базові потреби (їжа, оплата комунальних послуг, медичне обслуговування), а також на загальний рівень життя.

Психологічний стрес став значним фактором для 52% респондентів, що є результатом постійного напруження через проблеми у фінансовій, емоційній та соціальній сферах. Втрата житла, яка стала основною причиною для 47% респондентів, вказує на серйозні проблеми з житловими умовами після втрат або евакуацій. Проблеми з працевлаштуванням стали фактором для 40% опитуваних, що підкреслює важливість доступу до робочих місць та професійної перепідготовки для покращення соціальної адаптації.

Відповіді на питання про доступ до психологічної допомоги показали, що 55% респондентів не мали доступу до такої підтримки. Це є критичним моментом, оскільки психоемоційна підтримка є важливою для забезпечення стійкості родин в умовах стресу. Багато респондентів (25%) зазначили, що їм вдавалося отримувати психологічну допомогу лише інколи, що може бути недостатньо для повного подолання стресових ситуацій. Лише 20% опитуваних змогли отримати регулярну психологічну допомогу, що свідчить про відносну обмеженість доступу до таких послуг.

Відповіді на питання про фінансову стабільність родини вказують на те, що більшість родин стикаються з фінансовими труднощами. Лише 5% респондентів оцінили свою фінансову ситуацію як дуже стабільну, в той час як

27% зазначили, що їх фінансова ситуація є нестабільною або дуже нестабільною. 68% опитуваних характеризують свою фінансову ситуацію як середню, що може бути свідченням тимчасового полегшення, однак стабільності та достатку все ще бракує. Це пов'язано з тим, що багато родин змушені жити на заощадження або тимчасові соціальні виплати, що не забезпечують довгострокову стабільність. Для багатьох сімей фінансові труднощі є найбільш відчутною проблемою, і їх подолання вимагає як державної підтримки, так і допомоги на місцевому рівні.

Відповіді на питання про підтримку від держави або місцевих органів влади показали, що лише 12% респондентів отримували регулярну підтримку. 47% респондентів не отримували ніякої допомоги, що свідчить про недостатнє забезпечення соціальної підтримки від органів влади для сімей, що переживають кризові ситуації. 25% не знали, куди звертатися, що вказує на проблему їхньої поінформованості та недостатній доступ до програм підтримки.

Відповіді на питання про складнощі в пошуку роботи після потрапляння родини в складні обставини показали, що 60% респондентів вважають, що їм було дуже важко або важко знайти роботу. Це свідчить про відсутність достатніх можливостей для працевлаштування в умовах економічної нестабільності та високої конкуренції на ринку праці. Тільки 16% змогли знайти роботу легко, а 24% не стикалися з серйозними проблемами при пошуку роботи. Ці результати підкреслюють важливість розвитку програм, спрямованих на працевлаштування та професійну перепідготовку для осіб, які втратили роботу.

Відповіді на питання анкети про соціальну ізоляцію показали, що 44% респондентів відчувають сильну соціальну ізоляцію, а ще 40% частково ізольовані. Лише 16% не відчувають ізоляції, що є сигналом для соціальних служб і громадських організацій. Ізоляція може мати руйнівний вплив на психоемоційний стан членів родини, оскільки вона знижує рівень підтримки та соціальної взаємодії, що є важливими для адаптації в складних умовах.

Відповіді на питання про доступ до соціальних послуг показали, що 35% респондентів не мають доступу до медичних, освітніх чи соціальних послуг, або не знають, куди звертатися за такою допомогою. Це є великою проблемою для родин, які переживають кризові ситуації, оскільки доступ до базових соціальних

послуг є важливою умовою їхньої соціальної адаптації та підтримки на шляху до відновлення нормального життя і психосоціального функціонування.

Відповіді на питання про рівень підтримки з боку родичів або друзів показали, що більшість респондентів (60%) отримують середню або високу підтримку від родичів та друзів. Це свідчить про значення соціальних зв'язків для адаптації родини в кризових умовах. Однак 40% опитаних респондентів зазначили, що підтримка від родичів і друзів була низькою або взагалі відсутньою, що підкреслює потребу в соціальних програмах і групах підтримки, які могли б допомогти подолати соціальну ізоляцію.

Відповіді на запитання про ресурси, які найбільше допомогли родині адаптуватися до нових соціально-економічних умов, показали, що 70% осіб вказали на фінансову допомогу як основний ресурс. Психологічна підтримка була важливою для 45% респондентів, що вказує на значення емоційної підтримки у складних життєвих ситуаціях. Підтримка від організацій допомогла 32% опитуваних, а допомога від друзів і родичів була корисною для 60%.

Відповіді на питання про членів родини з особливими потребами показали, що 33% респондентів мають таких членів, що вимагає додаткової уваги та підтримки. Ці родини потребують особливого підходу і створення програм, які будуть відповідати їхнім специфічним потребам, зокрема в аспектах медичного обслуговування, соціальної допомоги та освіти.

Відповіді на питання про складнощі в налагодженні повсякденного життя показали, що 55% респондентів вважають, що їм було важко або дуже важко адаптуватися до нових умов. Це підкреслює величезні труднощі, з якими стикаються родини в період кризових ситуацій, і потребує активного втручання з боку держави та місцевих органів для полегшення процесу адаптації.

Відповіді на питання про потребу в додатковій допомозі для підтримки родини в кризових ситуаціях показали, що 80% респондентів відчують потребу в значній або невеликій допомозі. Це свідчить про високу потребу в додаткових ресурсах, зокрема у фінансовій та соціальній підтримці, що допоможуть родинам краще адаптуватися до кризових умов.

Відповіді на питання про участь у групах підтримки або волонтерських ініціативах показали, що 42% респондентів брали участь у таких ініціативах інколи, а 30% – регулярно. Це свідчить про важливість участі в таких ініціативах для соціальної адаптації, оскільки вони допомагають не лише отримувати підтримку, але й сприяють розвитку соціальних зв'язків.

Відповіді на питання про кроки для поліпшення адаптації родини показали, що 55% респондентів вважають важливим збільшення фінансової підтримки, а 40% – розвиток психологічної допомоги для членів родини. Це підкреслює, що фінансова та психологічна підтримка є найважливішими факторами для забезпечення соціальної адаптації родин у складних життєвих обставинах.

Загалом результати проведеного нами опитування підтверджують, що процес соціальної адаптації сімей, що пережили складні життєві обставини, є багатограним та складним. Він залежить від різноманітних чинників, серед яких ключовими є фінансова стабільність, рівень стресу, доступ до соціальних послуг та психологічної підтримки, а також наявність соціальних зв'язків і підтримки з боку родичів, друзів і організацій. Родини, які переживають складні життєві обставини, стикаються з численними труднощами в плані фінансової стабільності, соціальної ізоляції, а також недостатнім доступом до психологічної та соціальної підтримки. У більшості опитаних респондентів є висока потреба в додатковій допомозі, зокрема в фінансовій та психоемоційній підтримці.

На основі результатів опитування 50 родин можна виділити три основні рівні соціальної адаптації: високий, середній і низький. Рівні соціальної адаптації родин, які переживають складні життєві обставини, наведено на рис. 2.1.

Так, 14% сімей, які демонструють високий рівень соціальної адаптації, мають певні суттєві переваги в порівнянні з іншими групами. Для них характерно наявність стабільних фінансових умов, доступ до психологічної та соціальної підтримки, а також підтримка з боку родичів і друзів. За результатами опитування, такі сім'ї мають середовище, яке дозволяє адаптуватися навіть до серйозних кризових ситуацій. Вони часто оцінюють рівень стресу як низький або середній, і можуть легше впоратися з фінансовими труднощами.

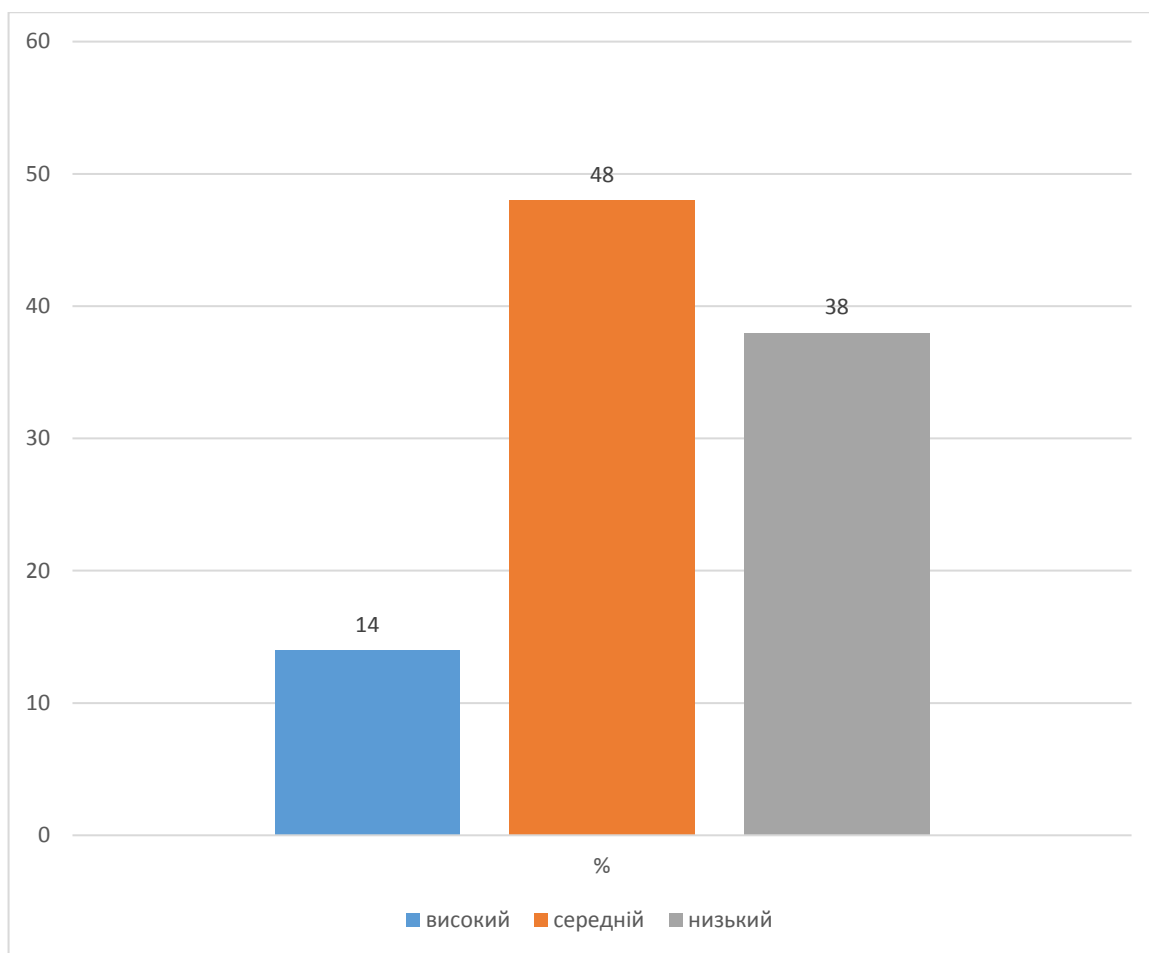

Рис. 2.1. Рівні соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (%)

Зокрема, значна частка респондентів з високим рівнем адаптації зазначили, що їхня фінансова ситуація є стабільною або навіть дуже стабільною, що дозволяє родині забезпечити свої базові потреби без серйозних труднощів. Такі родини також мають регулярний доступ до психологічної допомоги, що забезпечує ефективне зниження стресу та допомагає зберігати психоемоційну стабільність. Крім того, вони мають відчутну підтримку з боку родичів та друзів. Більшість із них також мають доступ до соціальних послуг, таких як медичні та освітні програми, що додатково полегшує процес адаптації до нових умов. Вони беруть участь у групах підтримки або волонтерських ініціативах, що сприяє не лише отриманню необхідної допомоги, але й розвитку соціальних зв'язків. У таких сім'ях також спостерігається низький рівень соціальної ізоляції, що дозволяє їм швидше інтегруватися в нові соціальні умови. Такі родини можуть отримувати фінансову допомогу або мати можливості працевлаштування, що

сприяє відновленню їх соціального статусу та забезпечення стабільного життя. Вони відчують менше психологічного тиску і мають кращі шанси на швидку соціальну адаптацію та соціально-економічне відновлення.

Сім'ї, що знаходяться на середньому рівні соціальної адаптації (48%), стикаються з певними труднощами, однак їм вдається підтримувати певну стабільність і адаптуватися до нових умов. За результатами опитування, такі родини відзначають наявність фінансових труднощів, але вони мають достатньо ресурсів для того, щоб не потрапити в ситуацію, що загрожує виживанню. 60% респондентів зазначили, що їхня фінансова ситуація є середньою, що означає наявність деяких труднощів у забезпеченні повсякденних потреб, але родинам все ж вдається справлятися. Щодо психологічної підтримки, то родини середнього рівня адаптації отримують її нерегулярно. Лише третина їх зазначили, що мали доступ до психологічної допомоги, хоча це не завжди було достатньо для ефективного подолання стресу. У таких родин часто є потреба в додатковій допомозі, але через відсутність достатніх ресурсів або недоступність соціальних послуг, їх здатність до адаптації обмежена. Такі сім'ї також частіше відчують соціальну ізоляцію, що ускладнює процес адаптації до нових умов. Частина респондентів зазначили, що відчують соціальну ізоляцію, хоча інші родини, які знаходяться на середньому рівні адаптації, мають підтримку від друзів та родичів. Багато з таких родин зазначають, що їм важко знайти стабільну роботу через економічну ситуацію та відсутність достатніх кваліфікацій, що підвищує рівень стресу і сповільнює процес соціальної адаптації. Для таких родин важливою є стабільна державна підтримка, оскільки вона може допомогти у вирішенні фінансових проблем та забезпечити базові потреби. Загалом сім'ї з середнім рівнем адаптації стикаються з певними труднощами, однак мають достатньо ресурсів для того, щоб підтримувати певну стабільність. Це можуть бути родини, які потребують додаткової соціальної підтримки, але в цілому вони здатні впоратися з основними проблемами.

Низький рівень соціальної адаптації (38% сімей) характеризується значними труднощами в усіх сферах життя родини. Відсутність фінансової стабільності, недостатній доступ до соціальних послуг, висока соціальна ізоляція

та психологічний стрес – це основні риси, які відрізняють родини, що перебувають на низькому рівні адаптації. За результатами опитування, значна частка респондентів з низьким рівнем адаптації зазначили, що їхня фінансова ситуація є нестабільною або дуже нестабільною, що створює серйозні труднощі в забезпеченні основних потреб, таких як житло, їжа та медичні послуги. Це також означає, що багато з таких родин не можуть собі дозволити навіть найнеобхідніше, що суттєво ускладнює адаптацію до нових умов. Психологічна підтримка в таких родинах надається рідко або взагалі відсутня. Лише незначна частка респондентів зазначили, що мали доступ до регулярної психологічної допомоги, в той час як більшість родин не знають, куди звертатися за такою підтримкою. Це створює значний психологічний тягар, який ускладнює процес адаптації та може призводити до розвитку депресії, тривожних розладів та інших психічних проблем. Відсутність психологічної допомоги робить ці родини вразливими до стресу та соціальної ізоляції. Соціальна ізоляція є серйозною проблемою для таких родин, оскільки вони не мають достатньої підтримки від родичів, друзів чи організацій. Більшість респондентів із низьким рівнем адаптації зазначили, що відчувають сильну соціальну ізоляцію, що є основною перешкодою для їх адаптації. Відсутність соціальних зв'язків знижує їх можливості звертатися за допомогою до зовнішніх ресурсів і послуг, що значно ускладнює процес відновлення та соціальної інтеграції. До того ж, пошук роботи є особливо складним для родин з низьким рівнем адаптації, оскільки вони стикаються з безробіттям, низьким рівнем кваліфікації або неповною зайнятістю. Респондентам важко знайти роботу, що призводить до фінансової нестабільності та ще більшої ізоляції від суспільства. Відсутність належної підтримки від держави та органів влади ще більше ускладнює ситуацію для таких родин. У загальному, родини з низьким рівнем адаптації знаходяться у вкрай складних умовах і потребують комплексної підтримки з боку держави, місцевих органів влади та громадських організацій. Вони стикаються з серйозними фінансовими та соціальними труднощами, і їх здатність до соціальної адаптації є обмеженою без надання належної соціально-економічної допомоги й підтримки.

Діагностика актуального стану соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, показала, що загальний стан адаптації цих родин не є оптимальним і потребує значної уваги та підтримки. Аналіз отриманих результатів показує, що більшість родин стикається з фінансовими труднощами, високим рівнем стресу, а також соціальною ізоляцією, що значно ускладнює їх адаптацію до нових життєвих умов. Основними проблемами, з якими стикаються родини, є нестабільна фінансова ситуація, обмежений доступ до соціальних послуг та психологічної допомоги, а також труднощі в працевлаштуванні. Ці фактори є основними перешкодами на шляху до ефективної соціальної адаптації, оскільки вони створюють додаткове навантаження на родину і не дозволяють повною мірою інтегруватися в суспільство. Водночас, багато родин відзначають відсутність підтримки з боку соціальних інститутів, що лише погіршує ситуацію і посилює відчуття безнадійності. Ще однією важливою проблемою є соціальна ізоляція, яку відчувають значна частина респондентів. Це вказує на недостатній рівень соціальних зв'язків і взаємодії з іншими людьми, що також погіршує психоемоційний стан сімей і знижує їх здатність ефективно справлятися з труднощами. Без належної підтримки з боку родичів, друзів та соціальних організацій, процес адаптації значно ускладнюється.

Складні життєві обставини впливають на функціонування сім'ї як цілісної соціальної системи: деформують як внутрішньосімейні стосунки, так і взаємодію сім'ї із зовнішнім соціальним середовищем. Тобто провокують проблему адаптації, сім'ї у суспільстві як соціального інституту. У нашому дослідженні, соціальна діагностика виявила, що більшість сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, мають середній або низький рівень соціальної адаптації. Такі родини потребують комплексної підтримки, яка включатиме фінансову, психологічну та соціальну допомогу, а також покращення доступу до ресурсів, які допоможуть зменшити соціальну ізоляцію і забезпечити більш ефективну адаптацію в нових життєвих умовах.

2.2. Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах

Соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, вимагає організованого і комплексного підходу, що включає діяльність численних інституцій на різних рівнях. Важливу роль у цьому процесі відіграє інституційне забезпечення, яке передбачає участь як державних, так і недержавних структур у наданні підтримки таким родинам. У цьому контексті молоді сім'ї, що знаходяться в складних життєвих ситуаціях, мають особливі потреби у соціальній допомозі, що потребують уважного підходу з боку різних державних і громадських організацій. Інституційне забезпечення соціальної адаптації молодих сімей в Україні побудовано на поєднанні централізованих державних ініціатив та децентралізованих заходів на рівні місцевих органів влади та громадських організацій, що дозволяє забезпечити широкий спектр послуг, починаючи від матеріальної допомоги та соціального супроводу і завершуючи психологічною та правовою допомогою, що є важливим для соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Зазначимо, що на державному рівні соціальна політика щодо підтримки молодих сімей формується відповідно до законодавчих і нормативних актів, а реалізація цієї політики здійснюється через різноманітні інституції. Одним із головних органів є Міністерство соціальної політики України [39], яке відповідає за створення і впровадження заходів у галузі соціального захисту, обслуговування населення, а також за політику в питаннях сім'ї та дітей. Зокрема, Міністерство займається формуванням державної політики з надання адресної допомоги малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, а також підтримує ініціативи щодо забезпечення відповідального батьківства та материнства. Окрім того, через цей орган координаційно здійснюється діяльність інших структур, таких як Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), а також соціальних центрів, що спеціалізуються на допомозі родинам в кризових ситуаціях. Така інтегрована система дозволяє більш ефективно надавати соціальну допомогу сім'ям, орієнтуючись на їхні індивідуальні потреби.

Регіональний рівень забезпечення соціальної адаптації також має велике значення. В Україні на місцях діяльність щодо підтримки сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, здійснюється через управління у справах сім'ї та молоді, а також через управління соціального захисту. Важливу роль на цьому рівні відіграють соціальні працівники та місцеві органи самоврядування, які надають конкретну допомогу та організовують необхідну соціальну підтримку. Крім того, активно діють громадські організації та волонтерські структури, які доповнюють державні ініціативи, надаючи підтримку через організацію груп взаємодопомоги, консультації, а також реалізацію програм для дітей та молоді. Волонтери часто беруть на себе роль посередників між сім'єю та офіційними органами, допомагаючи у вирішенні конкретних проблем, що виникають під час адаптації до нових соціальних умов.

Соціальна робота на місцях є важливим елементом у комплексному підході до вирішення проблем таких сімей. Успішна адаптація родини, що переживає труднощі, потребує постійної підтримки на різних етапах. Сучасна соціальна політика спрямована на забезпечення як матеріальної, так і психологічної підтримки через відповідні соціальні послуги, які надаються державними і недержавними інститутами. Завдяки співпраці органів влади та громадських структур створюється система, здатна ефективно реагувати на виклики, з якими стикаються сім'ї в складних життєвих обставинах, забезпечуючи їм не лише необхідну допомогу, але й можливість для соціальної інтеграції та адаптації до нормального життя в суспільстві.

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, на мезорівні реалізується через органи місцевої влади, зокрема управління соціальної політики, які відповідають за виконання загальнодержавних програм і надання конкретної соціально-психологічної чи економічної допомоги сім'ям, що потребують соціальної підтримки. Одним із основних завдань таких управлінь є організація соціального захисту родин з дітьми, надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, а також призначення і виплата цільової грошової допомоги. Це дозволяє ефективно підтримувати родини, забезпечуючи їм мінімальний рівень благополуччя [67].

Зокрема, в Тернопільській області департамент соціальної політики обласної державної адміністрації активно працює над реалізацією державної сімейної політики на місцевому рівні. Одним із ключових напрямів діяльності цього департаменту є організація соціальної підтримки молодих сімей, зокрема через надання допомоги при народженні дитини, допомогу по догляду за дитиною до трирічного віку, допомогу самотнім матерям і малозабезпеченим родинам. Департамент займається забезпеченням правового та соціального захисту родин, зокрема через організацію заходів з оздоровлення молодих сімей, сприяння створенню умов для здорового способу життя, профілактики шкідливих звичок серед молоді та підтримки міжнародного співробітництва. Особливу увагу приділяють також співпраці з громадськими організаціями, які беруть участь у програмі підтримки родин, а також у заходах, спрямованих на соціальну інтеграцію сімей, що переживають складні життєві обставини. Тому інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які потрапили в складні життєві обставини, на мезорівні сприяє наданню комплексної допомоги, включаючи фінансову підтримку, юридичний захист і медичну допомогу. Це дозволяє сім'ям не лише забезпечити базові потреби, але й створює умови для їх соціальної реабілітації та інтеграції в суспільство.

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, на мікрорівні відіграє важливу роль у підтримці цих родин, забезпечуючи їм доступ до різноманітних послуг і ресурсів. На цьому рівні соціальна підтримка молодих сімей реалізується через систему управлінь та відділів на рівні місцевих рад. Ці органи відповідають за виконання соціальної політики, спрямованої на допомогу молодим сім'ям, зокрема через забезпечення соціального захисту, надання матеріальної та психологічної підтримки, організацію реабілітаційних та соціальних програм. Кожне управління та відділ працює з урахуванням специфіки регіону, що дозволяє більш ефективно реагувати на потреби місцевих громад і забезпечувати необхідну допомогу.

У Тернополі, наприклад, департамент соціальної політики міської ради виконує ряд завдань щодо соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, зокрема готує пропозиції до проєктів регіональних

програм, реалізує заходи щодо поліпшення становища сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, попередження насильства в родині, а також сприяє розвитку спеціалізованих закладів для роботи з родинами. Увага приділяється забезпеченню соціального захисту багатодітних, малозабезпечених сімей та родин, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це включає в себе надання допомоги у вигляді адресних субсидій, організацію оздоровлення, консультації з юридичних питань та інші соціальні послуги.

На мікрорівні одним із важливих інститутів, що забезпечує соціальну адаптацію сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ). Ці центри створюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, і їх діяльність охоплює різні аспекти соціальної роботи, зокрема допомогу родинам, які опинилися в складних життєвих обставинах. Центри здійснюють облік таких сімей, надають їм соціальний супровід, проводять профілактичну роботу з метою попередження негативних явищ у суспільстві, зокрема алкоголізму, насильства в сім'ї та інших проблем. Завдяки своїй роботі ЦСССДМ швидко реагують на зміни в соціальній ситуації і можуть оперативно надавати допомогу тим, хто її потребує [40].

Одним із важливих напрямів роботи ЦСССДМ в напрямку соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є просвіта. Для цього організовуються батьківські клуби, школи батьківської культури, лекторії, курси для молодих матерів, а також консультації спеціалістів. Такі заходи спрямовані на поліпшення батьківських навичок, допомогу у вихованні дітей, попередження насильства та інших проблем у родині. Форми просвіти можуть включати лекції, тренінги, семінари, практичні заняття, що дозволяє батькам не тільки отримати корисну інформацію, але й поділитися досвідом з іншими.

ЦСССДМ також відіграють важливу роль у соціалізації та інтеграції сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, у громаду. Вони організовують соціальні програми для покращення адаптації родин до нових умов життя, допомагають долати психологічні бар'єри та створюють умови для успішного інтегрування у соціум. Це особливо важливо для сімей, які стикаються з труднощами внаслідок економічних, соціальних чи психологічних проблем.

Соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, включає юридичну допомогу, підтримку в пошуку роботи, а також організацію заходів, спрямованих на підвищення загального рівня благополуччя родини.

Важливу роль у соціальній адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, відіграє також волонтерський рух. Недержавні організації, волонтерські фонди та ініціативи активно залучаються до роботи з родинами, які опинилися в складних життєвих обставинах. Це дозволяє не тільки забезпечити додаткові ресурси для підтримки сімей, але й створити мережу взаємодопомоги в громадах, що значно підвищує ефективність соціальної роботи. Волонтери можуть допомагати у вигляді надання товарів першої необхідності, організації культурних та освітніх заходів, а також в якості посередників між сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, та державними органами. Тому інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей на мікрорівні забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем, з якими стикаються родини, що опинилися в складних життєвих обставинах. Завдяки тісній взаємодії місцевих органів влади, соціальних служб, волонтерів і громадських організацій вдається створити ефективну систему підтримки, яка сприяє успішній адаптації цих родин і забезпечує їм необхідні ресурси для подолання труднощів [72].

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, в Україні передбачає комплексний підхід, який включає в себе діяльність різних соціальних інституцій на всіх рівнях. Згідно з нормами законодавства, зокрема ст.1 Закону України «Про соціальні послуги» [58], основними суб'єктами, що надають соціальні послуги молодим сім'ям, є професійно підготовлені фахівці – соціальні працівники. Їхня діяльність на макрорівні охоплює організаційно-управлінські, дослідницькі, прогностичні функції, а також функції просвітницької та моніторингової діяльності. У свою чергу, на мезорівні соціальні працівники виконують комунікативні, організаційні, профілактичні, соціально-терапевтичні та соціально-виховні функції, а на мікрорівні – діагностичні, прогностичні, педагогічно-терапевтичні, корекційно-реабілітаційні, а також функції захисту та спонукання.

Однією з важливих проблем в Україні є недостатня доступність та якість соціальних послуг для сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, оскільки ця сфера в основному монополізована державними та комунальними установами. Це може призводити до того, що сім'ї не отримують необхідної та своєчасної допомоги й підтримки. Одним з можливих рішень цієї проблеми було введення посади соціального працівника в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), які мають потенціал для забезпечення адресної допомоги. Спеціалісти в ОТГ можуть надавати соціальні послуги, у тому числі послугу соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, орієнтуючись на реальні потреби конкретних родин [62].

Основними завданнями соціальних працівників у таких громадах є виявлення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, надання їм допомоги та координація взаємодії з різними соціальними установами, такими як соціальний захист, освіта, охорона здоров'я та громадські організації. Вони також повинні здійснювати інформування та консультування цих сімей щодо доступних послуг. Важливо, що соціальний працівник у таких громадах має тісний контакт з місцевим населенням, що дозволяє йому ефективніше виявляти потреби родин і сприяти отриманню ними необхідної допомоги. Такі фахівці виконують різні функції, зокрема координатора, консультанта, посередника, захисника прав клієнтів, а також організатора соціальних програм [57].

Щодо форм соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, Україні, то вони включають матеріальну допомогу та соціальне обслуговування. Система надання таких послуг передбачає як державний, так і недержавний сектори. У державному секторі послугу соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, надають державні установи та комунальні організації, управліннями яких займаються центральні органи виконавчої влади. Недержавний сектор соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, включає громадські, благодійні, релігійні організації, а також волонтерські ініціативи, що надають соціальні послуги.

Слід враховувати, що на базі цих структур працюють заклади соціального обслуговування, які надають послуги соціальної адаптації для сімей, які

опинилися в складних життєвих обставинах, на безоплатній основі. Ці установи, зокрема, денні та цілодобові стаціонари, забезпечують соціальну підтримку материнства та дитинства, надаючи допомогу жінкам і дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Важливу роль у забезпеченні ефективності роботи таких центрів відіграють соціальні працівники та практичні психологи. Основними принципами їх роботи є індивідуальний підхід, добровільність, конфіденційність та планування роботи з кожним клієнтом окремо. Це дозволяє надавати високоякісну допомогу, орієнтуючись на конкретні потреби родин [57].

Загалом інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які потрапили в складні життєві обставини, потребує комплексного підходу, що поєднуватиме роботу державних, комунальних і недержавних організацій. Роль соціальних працівників в цьому процесі має стати вирішальною, оскільки вони є посередниками між сім'ями та різними установами, забезпечуючи адресність допомоги та максимальну ефективність соціальної підтримки. Важливо також, щоб послуги соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, були доступними, адаптованими до їхніх потреб і надавалися в короткі терміни, що дозволяє адаптуватися до нових життєвих обставин.

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, в Україні включає діяльність спеціалізованих установ, покликаних надати комплексну допомогу молодим сім'ям. Одним із таких закладів є соціальний центр матері та дитини (СЦМД), який забезпечує тимчасове перебування для жінок на 7-9 місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців. Цей заклад надає допомогу сім'ям, що опинилися у складних життєвих ситуаціях, які ускладнюють виконання материнських обов'язків. Важливо зазначити, що перший заклад нового типу – Херсонський міський Центр матері та дитини був створений ще у 2003 році за сприяння благодійної організації «Надія і житло для дітей» та Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Основними завданнями СЦМД є надання соціальної, психологічної та юридичної підтримки матерям, що перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння їхній адаптації в суспільстві, створення сприятливих умов для розвитку дітей, а також захист прав і інтересів як жінок,

так і дітей, які тимчасово проживають у центрі. Такі заклади забезпечують не лише тимчасове житло, а й різноманітні послуги, що сприяють відновленню соціального функціонування сім'ї та поліпшенню її соціального становища [68].

Окрім СЦМД, важливу роль у соціальній адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, відіграють Центри соціально-психологічної допомоги. Ці заклади надають тимчасовий притулок та допомогу особам, зокрема жінкам з дітьми, які потрапили в складні життєві ситуації, такі як відсутність житла, насильство в сім'ї, конфлікти, матеріальні труднощі, сирітство, небажана вагітність тощо. Центри соціально-психологічної допомоги виконують широкий спектр функцій, спрямованих на вирішення юридичних, психологічних, медичних та соціально-педагогічних проблем клієнтів. У таких центрах працюють кваліфіковані фахівці, зокрема соціальні педагоги, психологи, юристи та медичні працівники, які надають комплексну допомогу. Соціальні працівники займаються вирішенням юридичних аспектів справи, допомагаючи в отриманні консультацій у правоохоронних та судових органах, поновленні документів, пов'язаних із статусом сироти чи іншим статусом клієнта, а також надають допомогу в зборі інформації про сімейні зв'язки та наявність власності. Психологічна підтримка сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, включає індивідуальні консультації, проведення групових тренінгів, психодіагностику та корекційну роботу, що допомагає стабілізувати емоційний стан матері та дитини. Медична допомога спрямована на поліпшення здоров'я сімей, зокрема через інформування про здоровий спосіб життя. Окрім того, соціально-педагогічна допомога включає заходи, спрямовані на корекцію емоційного стану дітей та формування особистісних якостей, які сприяють їх інтеграції у суспільство. Усі ці послуги є складовими частинами соціальної підтримки молодих сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [1].

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей також відіграють важливу роль у процесі соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, надаючи широкий спектр послуг, таких як соціально-психологічна реабілітація, соціальний супровід, соціально-медичні послуги, юридична допомога, а також психологічні та соціально-педагогічні послуги.

Такий підхід дозволяє не тільки подолати кризові ситуації, але й створює умови для нормалізації життя та розвитку родин. Загалом, соціальні установи, такі як СЦМД та Центри соціально-психологічної допомоги, відіграють ключову роль у системі соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вони забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем, з якими стикаються родини, надаючи допомогу на різних рівнях – від соціально-психологічної та юридичної підтримки до медичних і соціально-педагогічних послуг. Такий інституційний підхід сприяє не лише відновленню соціального функціонування родин, але й забезпечує їхню подальшу адаптацію в суспільстві, допомагаючи їм знайти стабільність і підтримку в складні моменти життя [77].

Окрім того, в Україні існує розгалужена мережа закладів та організацій, що забезпечують соціальну адаптацію сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Одним із таких закладів є Київський Центр роботи з жінками, який включає притулок для тимчасового перебування жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї. Цей притулок надає жінкам необхідну допомогу, включаючи юридичні, психологічні та консультаційні послуги. Жінки можуть перебувати в ньому до 90 днів, що дозволяє їм адаптуватися та отримати підтримку для подальшої реінтеграції в суспільство. Однак притулок не надає реєстрації місця проживання і не забезпечує харчуванням, що є обмеженням для деяких клієнтів.

В Україні, завдяки діяльності Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), створено систему соціальних центрів на державному та громадському рівнях, які пропонують різноманітні послуги для сімей, зокрема соціалізації та соціальної адаптації, соціально-педагогічні, соціально-медичні, інформаційні, соціально-економічні, юридичні послуги, соціально-психологічне діагностування та реабілітацію, а також соціальний супровід. Центри працюють на підтримку сімей у складних життєвих ситуаціях, допомагаючи їм подолати труднощі, пов'язані з вихованням дітей, фінансовими проблемами, насильством у сім'ї та іншими кризовими обставинами [40].

Одним із важливих аспектів соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є волонтерська діяльність. Важливо, що волонтери працюють як у державних, так і в недержавних організаціях, надаючи

допомогу на добровільних засадах. Така діяльність набуває все більшого поширення в останні роки, заповнюючи прогалини, які виникають через недостатню спроможність офіційних установ для комплексної підтримки сімей. Волонтери активно залучаються до надання консультацій, організації заходів для дітей та матерів, допомоги в отриманні правових консультацій, а також до збору коштів на адресну допомогу потребуючим родинам [41].

Серед численних організацій, що займаються соціальною адаптацією сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, велика роль відводиться різноманітним благодійним фондам. Фонди, такі як «Серце до Серця», «Дитячий світ», «Клуб добродіїв», «Допомагаємо», «Запорука» та інші, відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, через фінансування, збір коштів, соціальну рекламу та консультування. Їхня діяльність спрямована на покращення умов життя жінок і дітей, що перебувають у складних обставинах, а також на забезпечення надання допомоги тим, хто цього найбільше потребує [61].

Загалом важливе місце в інституційному забезпеченні соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, займають різні соціальні проекти та програми. Наприклад, програма «Я – жінка» має на меті вирішення проблеми сімейного насилля через надання комплексної допомоги, що включає соціальні, юридичні та психологічні послуги. Програма складається з трьох основних проєктів, які спрямовані на корекцію віктимної поведінки та повернення самоповаги жінок («Берегиня», «Відродження», «Феміда»). Ці ініціативи забезпечують жінок усіма необхідними інструментами для подолання наслідків насильства і відновлення свого статусу в суспільстві. Ще одним важливим проєктом є «Соціальна квартира», ініційований Київським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та МБФ «Українська фундація громадського здоров'я». Цей проєкт надає тимчасове житло, продукти харчування та побутові предмети для вагітних жінок та матерів з дітьми раннього віку, що опинилися у складних життєвих обставинах. Важливим аспектом є їхня соціально-психологічна реабілітація та підтримка в процесі адаптації та реінтеграції жінок і дітей у суспільство. Соціальні проекти, як правило,

включають послуги з соціалізації, соціальної адаптації та реінтеграції, освітні програми, юридичні консультації, соціально-психологічну реабілітацію, а також індивідуальну роботу з різними категоріями сімей, що перебувають у кризових ситуаціях. Такі ініціативи важливі для забезпечення підтримки, яка допомагає родинам не тільки подолати труднощі, але й побудувати здорове майбутнє [2].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді активно співпрацюють з громадськими організаціями, що забезпечують широкий спектр послуг із соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Наприклад, у містах України, таких як Львів, Дніпро, Житомир, Чернівці, активно працюють недержавні організації «Жінка для жінки» та «Ла Страда – Україна», які надають допомогу жінкам, що стали жертвами насильства або торгівлі людьми. Окрім того, важливе значення має ініціатива щодо захисту прав жінок, звільнених з місць позбавлення волі, що сприяє їх ресоціалізації, працевлаштуванню та поверненню до нормального соціального життя [12].

Загалом соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, реалізується через численні соціальні центри, фонди, проекти та програми. Вони включають соціалізацію, соціальну адаптацію, психологічну реабілітацію, соціально-педагогічну підтримку, юридичні консультації та багато інших видів допомоги, що забезпечують ефективну інституційну підтримку для вирішення проблем сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

На сьогоднішній день в Україні активно розвиваються інноваційні форми соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, серед яких важливе місце займають ініціативи релігійних організацій. Ці ініціативи включають програми, які сприяють соціалізації, духовному розвитку та адаптації сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Одним із напрямів є діяльність катехитичних шкіл, які працюють при релігійних установах. Ці школи організовують спеціалізовані гуртки, спрямовані на розвиток здібностей та особистісного зростання членів сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Серед найбільш поширених напрямків таких гуртків – прикладне мистецтво, іконописання, образотворче мистецтво, вивчення іноземних мов, журналістика, писанкарство, художня творчість, вишивка [3].

Одним з важливих інструментів соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є організація одноденних катехитичних родинних реколекцій. Ці заходи проводяться при храмах і надають дітям та їхнім батькам можливість отримати просвітницьку, консультаційну та духовну допомогу. У ході реколекцій родини мають змогу отримати важливі знання щодо виховання дітей, соціально-психологічної підтримки, а також налаштуватися на взаєморозуміння та гармонію в сімейних стосунках. Це дозволяє родинам, особливо тим, що перебувають у кризових ситуаціях, знайти ресурси для подолання труднощів і відновлення внутрішньої рівноваги [17].

Важливим напрямом соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є християнські табори, організовані при катехитичних школах. Такі табори надають не лише духовну, а й фізичну та психологічну підтримку сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вони включають спортивні, розважальні, психологічні, духовні послуги, що сприяють формуванню здорових звичок, поліпшенню фізичного та психологічного стану учасників, а також зміцненню сімейних стосунків. Табори дають можливість сім'ям вибудовувати позитивні взаємини, відновлювати емоційну гармонію та набувати нових навичок для виховання дітей в умовах стресу та непевності [37].

Перелічені форми підтримки, що запроваджуються релігійними організаціями, є важливими елементами інституційного забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, пропонуючи альтернативні способи підтримки, які поєднують духовні, психологічні та соціальні аспекти, що є необхідними для подолання складних життєвих ситуацій. Завдяки таким ініціативам сім'ї мають можливість не тільки отримати необхідну допомогу, а й знайти нові можливості для розвитку та самореалізації.

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, показане у таблиці 2.1.

**Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей,
які опинилися в складних життєвих обставинах**

Рівень забезпечення	Органи та установи	Функції та послуги
Макрорівень	Міністерство соціальної політики України, МОЗ, МОН, МВС	Створення законодавчої та нормативної бази для підтримки молодих сімей, розробка політик і програм національного рівня, координація діяльності державних органів.
Мезорівень	Департаменти соціальної політики (обласні, міські)	Надання соціальних послуг різним категоріям сімей, організація та координація регіональних програм підтримки.
Мікрорівень	Департаменти соціальної політики місцевих рад, ЦСССДМ	Прямий контакт із сім'ями, надання соціальних, психологічних, юридичних послуг, вирішення конкретних проблем на місцевому рівні.
ОТГ (Об'єднані територіальні громади)	Соціальні працівники, громадські організації	Підтримка сімей на місцевому рівні, надання допомоги через соціальні служби, вирішення проблеми на рівні громади.
Громадські та благодійні організації	Релігійні організації, благодійні фонди, соціальні служби	Надання адресної допомоги, психологічної підтримки, збори коштів, консультації, організація допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах.
Релігійні організації	Церкви, релігійні громади та організації (католицькі, православні, протестантські тощо)	Надання духовної підтримки, організація релігійних заходів для сімей, допомога через катехитичні школи, реколекції, християнські табори, організація благодійних акцій і допомоги для сімей у кризових ситуаціях.
Заклади соціального обслуговування	Державні та недержавні заклади соціальної допомоги (центри, притулки, реабілітаційні установи)	Підтримка через соціальну, медичну, психологічну та юридичну допомогу, організація тимчасового проживання, реабілітація.

Отже, здійснення соціальної адаптації сімей у складних життєвих обставинах потребує комплексного підходу та координації на всіх рівнях – від державного до місцевого. На макрорівні підтримку забезпечують державні органи, зокрема Міністерства соціальної політики, охорони здоров'я, освіти і внутрішніх справ, що розробляють відповідні законодавчі акти. На мезорівні соціальні послуги надаються департаментами соціальної політики, які сприяють вирішенню проблем молодих сімей у кризових ситуаціях. На мікрорівні важливу роль виконують місцеві органи влади, зокрема центри соціальних служб, які

працюють безпосередньо з родинами. ОТГ допомагають у матеріальній, психологічній підтримці та забезпеченні необхідних послуг. Також активно співпрацюють громадські організації, релігійні структури та соціальні служби. Заклади соціального обслуговування, державні та недержавні, надають консультації, реабілітацію та допомогу в юридичних і економічних питаннях, що забезпечує ефективну соціальну адаптацію сімей і їх інтеграцію в суспільство.

2.3. Рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах

Розробка рекомендацій щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є надзвичайно важливим завданням для забезпечення їхнього соціального благополуччя та стабільності. Суспільство стикається з різноманітними викликами, такими як економічні труднощі, соціальна нерівність, війни, природні катастрофи та інші стресові ситуації, які призводять до того, що багато сімей опиняються в кризових умовах. Тому необхідність виявлення та ефективного вирішення проблем, що виникають у процесі адаптації до нових умов життя, стає ключовою для забезпечення стійкості родин та їхньої здатності впоратися з негативними наслідками криз.

Зазначимо, що розробка відповідних рекомендацій сприятиме не тільки поліпшенню умов для адаптації сімей до складних життєвих обставин, а й створенню системи підтримки, яка забезпечить збереження стабільності та гармонії в родині. Важливо враховувати не тільки соціальні та економічні фактори, але й психологічний стан членів родини, їх взаємодію між собою та із зовнішнім середовищем. Така комплексна підтримка дозволить не лише зменшити рівень стресу і травм, але й сприятиме успішному поверненню сімей до нормального життєвого ритму після пережитих труднощів.

1. Створення програм психологічної підтримки для сімей, що пережили кризу. В умовах складних життєвих обставин сім'ї часто зазнають значного психологічного стресу. Для підвищення рівня соціальної адаптації необхідно

організувати спеціалізовані психологічні консультації, групи підтримки та тренінги для подолання стресових ситуацій. Це дозволить родинам краще справлятися з емоційними переживаннями, підвищити стійкість до стресу та відновити психологічну рівновагу. Психологічна підтримка має бути доступною не лише на індивідуальному рівні, але й у формі групових занять, щоб родини могли обмінюватися досвідом та підтримувати одна одну. Крім того, такі програми допоможуть знизити рівень тривожності та депресії серед членів родини, що є важливим для їх емоційного відновлення. Важливо, щоб програми психологічної підтримки були доступні для всіх категорій населення, незалежно від фінансового стану сім'ї. Спільні тренінги для батьків і дітей можуть стати важливим елементом у відновленні гармонійних сімейних стосунків, зниженні рівня агресії та поліпшенні взаєморозуміння в родині. Психологічні служби мають включати підтримку в розв'язанні конфліктів у сім'ї, допомогу в адаптації до нових умов, зокрема після переїзду, втрати близьких. Це допоможе зменшити соціальну ізоляцію сімей і підвищити відчуття впевненості в майбутньому.

2. Розширення доступу до освітніх програм для дітей та дорослих. Освітні програми мають великий потенціал для соціальної адаптації сімей, особливо тих, що опинилися в складних життєвих обставинах. Рекомендується створити безкоштовні або доступні за ціною курси для дітей та дорослих, що дозволяють не лише отримати нові знання та навички, але й покращити соціальну мобільність сімей. Наприклад, для дітей важливими є програми підтримки навчання, що допомагають долати навчальні труднощі, пов'язані з перебоями в навчанні або зміною середовища, наприклад, після переміщення в інше місто чи країну. Для дорослих важливими є курси перекваліфікації та підвищення кваліфікації, що дозволяють швидше адаптуватися до змін на ринку праці та знайти стабільне джерело доходу. Підвищення рівня освіти й навчання в цих умовах значно полегшує соціальну адаптацію сімей, адже дає їм можливість впоратися з економічними труднощами та забезпечити стабільність у майбутньому. Освітні курси можуть включати навчання фінансової грамотності, що дозволить родинам краще планувати свій бюджет, заощаджувати та уникати фінансових проблем. Важливо, щоб освітні програми були гнучкими та

адаптованими до потреб родин, що дозволить забезпечити доступ до освіти всім членам сім'ї, незалежно від їхнього віку та професійного рівня.

3. Розвиток системи соціальної допомоги та підтримки для сімей. Зокрема, важливим аспектом соціальної адаптації є забезпечення родин необхідною матеріальною підтримкою. Це включає як фінансові виплати, так і допомогу в отриманні основних послуг, таких як медичне обслуговування, харчування та житло. Рекомендується створити або розширити існуючі соціальні програми, що надають допомогу родинам, які опинилися в складних життєвих обставинах, у тому числі в умовах криз, війни чи природних катастроф. Окрім матеріальної допомоги, необхідно забезпечити доступ до соціальних послуг, таких як консультування та допомога в оформленні соціальних виплат, а також доступ до житла в разі необхідності. Програми підтримки мають бути гнучкими та адаптованими до потреб різних категорій родин, враховуючи їхні індивідуальні ситуації. Соціальна допомога може включати компенсацію витрат на медичні послуги, оплату житлово-комунальних послуг, а також надання продуктів харчування для родин із низьким рівнем доходу. Така допомога є важливим чинником для запобігання безробіттю та відновлення фінансової стабільності родин. Важливою умовою є надання такої підтримки вчасно та у зручній формі для родин, що дозволяє реагувати на їх потреби та знижувати соціальну ізоляцію.

4. Інтеграція соціальних працівників у процес адаптації сімей. Важливо, щоб сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах, мали можливість отримати підтримку від соціальних працівників. Рекомендується залучити соціальних працівників до роботи з родинами на всіх етапах адаптації, починаючи з надання первинної допомоги та закінчуючи довгостроковим супроводом. Соціальні працівники повинні мати можливість оцінювати потреби сімей, надавати рекомендації та допомагати родинам у вирішенні конкретних проблем, таких як пошук житла, працевлаштування або звернення за медичною допомогою. Зокрема, соціальні працівники можуть стати посередниками між родиною та державними установами, що дозволить родині швидше отримати необхідну допомогу та підтримку. Цей процес дозволяє уникнути соціальної ізоляції та підвищити рівень довіри між родинами та соціальними службами.

Соціальні працівники повинні мати достатній рівень підготовки та бути в курсі всіх доступних соціальних програм і можливостей, щоб забезпечити родині всебічну підтримку та направити її до відповідних інституцій. Крім того, важливо створити систему моніторингу та оцінки роботи соціальних працівників, щоб гарантувати якість наданих соціальних послуг.

5. Розвиток програми мікрокредитування для сімей у складних життєвих обставинах. Один із головних аспектів соціальної адаптації сімей, що пережили кризу, – це фінансова стабільність. Рекомендується впровадити програми мікрокредитування, які дозволяють родинам отримати малу позичку на розвиток малого бізнесу або для покриття нагальних витрат. Такі програми допоможуть сім'ям налагодити економічну ситуацію, запобігти безробіттю та знизити рівень бідності серед родин, що зазнали труднощів. Мікрокредити можуть стати потужним стимулом для розвитку локальних ініціатив, малих підприємств та самозайнятості, а також підтримати створення нових робочих місць. Важливою умовою є доступність таких програм для широких верств населення, що дозволить забезпечити рівні можливості для всіх родин. Ключовою перевагою мікрокредитування є його простота та швидкість отримання, що дозволяє оперативно реагувати на нагальні потреби родини, у т.ч. в разі виникнення неочікуваних фінансових труднощів або втрати джерела доходу. Програми повинні включати консультаційні послуги для родин, щоб вони могли грамотно планувати використання позики та уникати непотрібних боргових зобов'язань.

6. Створення центрів підтримки для багатодітних та малозабезпечених сімей. Багатодітні та малозабезпечені родини часто стикаються з додатковими труднощами в умовах соціальної адаптації. Створення центрів підтримки, які пропонують не лише матеріальну допомогу, але й освітні, медичні та психологічні послуги, стане важливим кроком для підвищення їхнього рівня адаптації. Такі центри можуть працювати на місцевому рівні та надавати родинам доступ до всіх необхідних послуг в одному місці. Окрім цього, центри можуть організовувати заняття для батьків, на яких вони зможуть отримати консультації з виховання дітей, управління фінансами та розвитку кар'єри. Це сприятиме не лише покращенню матеріального становища родин, але й

підвищенню їх соціального статусу та впевненості. Центри мають стати місцем соціалізації для родин, де вони можуть отримати допомогу в обстановці довіри, а також взаємодіяти з іншими родинами, що переживають схожі труднощі. Важливо, щоб такі центри були доступні всім сім'ям, без винятку, і мали можливість швидко реагувати на зміни в житті родини.

7. Підтримка в працевлаштуванні для батьків, які втратили роботу через кризу. Одним із важливих аспектів адаптації сімей є працевлаштування. В умовах кризових ситуацій багато батьків втрачають свої робочі місця, що суттєво ускладнює їхнє становище. Для підвищення рівня адаптації сімей потрібно створити програми підтримки працевлаштування, які включають професійну перепідготовку, тренінги з пошуку роботи та допомогу в оформленні документів для працевлаштування. Такі програми можуть бути спрямовані на швидке залучення безробітних до ринку праці, що дасть змогу родинам забезпечити себе фінансово та відновити функціонування. Такі програми повинні враховувати індивідуальні потреби кожної родини, допомагаючи знаходити роботу, що відповідає її можливостям і потребам. Важливо, щоб процес працевлаштування був максимально безболісним для родин, включаючи надання консультацій з трудового права та допомогу в пошуку відповідних вакансій, щоб за мінімальних витрат часу й зусиль родина змогла повернутися до активного життя.

8. Підвищення доступності медичних послуг для постраждалих сімей. У складних життєвих обставинах, особливо в умовах війни чи економічної кризи, здоров'я родини часто стає однією з основних проблем. Рекомендується створити програми, які надаватимуть доступ до медичних послуг безкоштовно або за зниженими тарифами для родин, що опинилися в складних умовах. Такі послуги повинні включати не лише лікування, але й профілактичні заходи, консультації з лікарями, психологічну підтримку для подолання стресових ситуацій. Важливо також забезпечити доступність медичних послуг на місцях, щоб сім'ї не були змушені шукати допомогу в великих містах чи спеціалізованих клініках. Програми з підтримки здоров'я повинні бути доступними для всіх родин, особливо для тих, хто пережив кризу, втрату близьких чи переселення, що збільшує їхні ризики для фізичного і психічного здоров'я.

9. Стимулювання волонтерської діяльності в рамках підтримки сімей. Волонтерські організації можуть відігравати важливу роль у підтримці родин, які опинилися в складних життєвих обставинах. Рекомендується розвивати систему волонтерства, яке може включати як матеріальну допомогу (продукти, одяг, побутова техніка), так і соціальні послуги (психологічні консультації, організація дозвілля для дітей, юридичні послуги). Волонтери можуть також допомогти в організації громадських ініціатив, спрямованих на підтримку постраждалих родин, що дозволяє створити систему взаємодопомоги в громаді. Система волонтерства повинна бути добре організована і регульована на державному рівні для забезпечення значної ефективності. Волонтерські організації можуть забезпечити швидкий доступ до допомоги, зокрема, під час надзвичайних ситуацій, таких як природні катастрофи або війна.

10. Підтримка соціальної інтеграції через комунальні ініціативи. Один із важливих аспектів адаптації родин, які опинилися в складних життєвих обставинах, – це їх інтеграція в місцеві громади та соціальне середовище. Рекомендується організовувати комунальні ініціативи, які дозволяють родинам брати активну участь у громадському житті. Це може бути участь у заходах на рівні місцевих організацій, волонтерські проекти, спортивні та культурні заходи, які допомагають родинам адаптуватися до нових умов і розширювати свої соціальні зв'язки. Комунальні ініціативи також сприяють розвитку соціального капіталу та зміцненню місцевих громад, що важливо для відновлення впевненості в майбутньому та розвитку взаємної підтримки серед членів громади. Важливо, щоб ці ініціативи були орієнтовані на конкретні потреби родин, які пережили труднощі, зокрема через кризу або соціальні катастрофи. Підтримка на рівні місцевої громади дозволить родинам не лише отримати необхідну допомогу, а й стати активними учасниками соціального процесу.

11. Сприяння розвитку сімейного підприємництва та кооперативних ініціатив. Так, сімейне підприємництво може стати важливим інструментом соціальної адаптації родин, які пережили складні обставини. Рекомендується підтримувати та заохочувати створення сімейних бізнесів і кооперативних ініціатив, що дозволяють родинам бути більш незалежними від зовнішніх

економічних чинників. Наприклад, родини можуть організовувати спільний бізнес або сільськогосподарські кооперативи, що дозволить отримувати дохід. Для цього важливо створити відповідні умови для розвитку таких ініціатив, зокрема через надання податкових пільг, консультаційну допомогу та фінансову підтримку. Розвиток сімейного підприємництва допоможе не лише вирішити фінансові проблеми, а й сприятиме розвитку соціальної відповідальності, зміцненню родинних стосунків і забезпеченню стабільності в житті родини.

12. Забезпечення доступу до культурних та спортивних заходів для родин. Доступ до культурних та спортивних заходів має важливе значення для соціальної адаптації родин, що пережили кризу. Такі заходи дозволяють родинам зберігати моральну та емоційну рівновагу, знижувати рівень стресу та депресії, а також сприяють розвитку здорових соціальних зв'язків. Рекомендується організовувати доступні або безкоштовні культурні та спортивні події для родин, особливо для багатодітних, малозабезпечених та тих, що перебувають у кризових умовах. Це можуть бути вистави, концерти, спортивні змагання, дитячі свята, що допомагають не тільки розважитися, але й знайти нових друзів, обмінюватися досвідом, знижувати соціальну ізоляцію. Крім того, культурні та спортивні заходи сприяють збереженню традицій родини, розвитку творчих здібностей дітей, а також формуванню здорового способу життя серед усіх членів родини. Це також є важливим чинником соціальної згуртованості та відновлення національної ідентичності в часи криз.

13. Організація підтримки для сімей, які пережили втрату членів родини. Втрата близької людини є однією з найбільших криз, яку може пережити родина. Рекомендується створити програми підтримки для родин, які втратили членів через смерть, травмування чи зникнення. Це включає надання психологічної, матеріальної та юридичної допомоги для тих, хто переживає втрату. Особливо важливо забезпечити підтримку дітям, які втратили одного або обох батьків, а також іншим вразливим категоріям родин. Психологічна допомога може включати групи підтримки, тренінги для подолання горя та індивідуальне консультування. Для багатьох родин така підтримка є надзвичайно важливою для відновлення після трагедії і адаптації до нових умов життя. Матеріальна

допомога може включати компенсації, надання тимчасового житла чи продуктів харчування. У свою чергу, юридична підтримка допомагає у вирішенні правових питань, пов'язаних із майновими правами, отриманням спадщини або іншими юридичними аспектами, що можуть виникнути в результаті втрати.

14. Інформаційна підтримка родин через доступ до актуальної інформації. В умовах кризових ситуацій важливо, щоб родини мали доступ до необхідної та актуальної інформації. Це може включати інформацію про соціальні програми, медичну допомогу, психологічну підтримку, можливості працевлаштування, й інші ресурси, які можуть допомогти родинам адаптуватися. Рекомендується створити централізовані платформи, де родини можуть отримати всі необхідні відомості, а також консультації з різних питань соціальної адаптації. Це можуть бути як онлайн-ресурси, так і спеціалізовані інформаційні бюлетені та гарячі лінії, куди родини можуть звертатися за консультацією. Важливо, щоб така інформація була зрозумілою, доступною та актуальною для всіх верств населення, незалежно від рівня освіти та соціального становища родини. Інформаційна підтримка допомагає родинам орієнтуватися в ситуаціях, що виникають, і швидше знаходити рішення для своїх проблем.

15. Розвиток інклюзивних програм для родин з особливими потребами. Родини, що мають дітей або членів із особливими потребами, потребують особливої уваги та підтримки у процесі соціальної адаптації. Рекомендується розвивати інклюзивні програми, які забезпечують доступ до освіти, медичних послуг, соціальних та культурних заходів для таких родин. Важливо забезпечити спеціалізовану допомогу родинам в закладах освіти, доступність громадських просторів, транспорту та інших інфраструктурних об'єктів для людей з обмеженими можливостями. Підтримка родин повинна бути комплексною, включаючи не лише фізичну допомогу, але й соціальну інтеграцію, створення рівних умов для участі у всіх аспектах життя громади. Крім того, важливо створити платформи для обміну досвідом та підтримки серед родин, які мають дітей з особливими потребами. Це сприятиме підвищенню рівня соціальної згуртованості, забезпеченню доступу до рівних можливостей для всіх членів родини і знижує рівень їхньої соціальної ізоляції.

Отже, розроблені рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, мають високий потенціал для покращення їхнього соціального благополуччя та стабільності. Врахування комплексу економічних, соціальних і психологічних аспектів у цих рекомендаціях дозволяє створити систему підтримки, яка відповідає реальним потребам родин в умовах кризи. Впровадження таких ініціатив може стати ефективним інструментом для зниження стресових навантажень, покращення соціальної інтеграції та відновлення соціальних зв'язків серед постраждалих сімей. Окрім того, реалізація рекомендацій може мати значний вплив на зменшення рівня соціальної ізоляції, збільшення соціальної мобільності та покращення доступу до необхідних ресурсів.

Висновки до розділу 2

У розділі проаналізовано актуальний стан соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Виявлено 14% сімей із високим рівнем соціальної адаптації; для них характерна наявність стабільних фінансових умов, доступ до психологічної та соціальної підтримки, а також підтримка з боку родичів і друзів; вони мають середовище і ресурси, які дають змогу адаптуватися навіть до серйозних кризових ситуацій. Сім'ї на середньому рівні соціальної адаптації (48%) стикаються з фінансовими чи психосоціальними труднощами, однак їм вдається підтримувати певну стабільність і адаптуватися до нових умов. Часто ці родини потребують додаткової соціальної підтримки, але в цілому самі здатні впоратися з основними проблемами. Низький рівень соціальної адаптації (38% сімей) характеризується значними труднощами в усіх сферах життя (відсутність фінансової стабільності, недостатній доступ до соціальних послуг, висока соціальна ізоляція та психологічний стрес).

Інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах показало що на макрорівні підтримку таких сімей забезпечують державні органи, зокрема Міністерство соціальної політики

України, яке співпрацює з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки, Міністерством внутрішніх справ. На мезорівні соціальну підтримку надають департаменти соціальної політики, забезпечуючи послуги різним категоріям сімей, включаючи сім'ї, які опинилися у кризових ситуаціях. На мікрорівні соціальну підтримку надають місцеві органи влади, зокрема департаменти соціальної політики місцевих рад, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які працюють безпосередньо з молодими родинами, що опинилися у складних обставинах.

ВИСНОВКИ

Проведене у кваліфікаційній роботі теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах дало змогу зробити такі висновки.

1. Визначено поняття, функції, значення соціальної адаптації особистості. Соціальну адаптацію особистості визначено як складний та багатогранний процес, який визначає здатність адаптуватися до змінюваних соціальних умов, зберігаючи при цьому своє психічне і фізичне благополуччя. Функції соціальної адаптації полягають у забезпеченні ефективної взаємодії з оточуючим світом, підтримці психологічної стабільності, розвитку комунікативних навичок, а також у сприянні інтеграції індивіда в суспільство. Завдяки адаптації людина отримує можливість задовольняти свої потреби в спілкуванні, роботі та соціальній підтримці, що сприяє її психологічному та соціальному добробуту. Адаптація має важливе значення для гармонійного розвитку особи, збереження внутрішньої рівноваги та створення стійких соціальних зв'язків, допомагає людині зберігати соціальну ідентичність і в той же час гнучко реагувати на зміни в довкіллі, що є необхідною умовою для успішного життя в суспільстві.

2. Розкрито сутнісний зміст та значення соціальної адаптації сім'ї, яка охоплює здатність родини до пристосування до змін у довкіллі. Вона є ключовим фактором збереження емоційного благополуччя, стабільності та гармонії в родинних відносинах. Процес адаптації дозволяє сім'ї ефективно реагувати на соціальні, економічні та культурні виклики, зберігаючи свою цілісність і функціональність. Значення соціальної адаптації сім'ї виявляється не тільки на рівні окремих її членів, але й на рівні суспільства загалом. Сім'я виступає як осередок соціалізації, де передаються соціальні норми, цінності та традиції. Здатність родини адаптуватися до змінних умов дозволяє зберігати внутрішню гармонію, сприяє розвитку дітей та забезпечує підтримку всіх її членів у складних ситуаціях. Соціальна адаптація сім'ї є не тільки важливим аспектом її функціонування, а й важливим чинником стабільності та розвитку суспільства.

3. Охарактеризовано основні чинники та умови соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. До них віднесено психологічну готовність до змін, економічна підтримка, соціальні мережі, доступ до послуг, гнучкість, освіта, правова підтримка та внутрішня підтримка сім'ї. Розуміння і врахування цих аспектів допоможе забезпечити більш ефективне вирішення проблем і збереження соціальної стабільності сім'ї. Для успішної соціальної адаптації сімей в складних життєвих обставинах важливими є психологічні, соціальні, економічні та культурні чинники, кожен з яких має своє значення і впливає на здатність сім'ї пристосовуватися до змін. Це залежить від підтримки оточення, наявності доступу до ресурсів, гнучкості в прийнятті нових умов та здатності до саморозвитку. Врахування цих чинників дозволяє створити умови для ефективної адаптації, що є запорукою благополуччя та стабільності сім'ї.

4. Досліджено актуальний стан соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Для вивчення особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, використано розроблену нами анкету. Виявлено 14% сімей із високим рівнем соціальної адаптації; для них характерна наявність стабільних фінансових умов, доступ до психологічної та соціальної підтримки, а також підтримка з боку родичів і друзів; вони мають середовище і ресурси, які дають змогу адаптуватися навіть до серйозних кризових ситуацій. Сім'ї на середньому рівні соціальної адаптації (48%) стикаються з фінансовими чи психосоціальними труднощами, однак їм вдається підтримувати певну стабільність і адаптуватися до нових умов. Часто ці родини потребують додаткової соціальної підтримки, але в цілому самі здатні впоратися з основними проблемами. Низький рівень соціальної адаптації (38% сімей) характеризується значними труднощами в усіх сферах життя (відсутність фінансової стабільності, недостатній доступ до соціальних послуг, висока соціальна ізоляція та психологічний стрес). Такі родини потребують комплексної підтримки, яка включатиме фінансову, психологічну та соціальну допомогу, а також покращення доступу до ресурсів, які допоможуть зменшити соціальну ізоляцію і забезпечити ефективну адаптацію в нових життєвих умовах.

5. Проаналізовано інституційне забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Показано, що на макрорівні підтримку таких сімей забезпечують державні органи, зокрема Міністерство соціальної політики України, яке співпрацює з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки, Міністерством внутрішніх справ. На мезорівні соціальну підтримку надають департаменти соціальної політики, забезпечуючи послуги різним категоріям сімей, включаючи сім'ї, які опинилися у кризових ситуаціях. На мікрорівні соціальну підтримку надають місцеві органи влади, зокрема департаменти соціальної політики місцевих рад, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які працюють безпосередньо з молодими родинами, що опинилися у складних обставинах. Особливу роль у соціальній адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, відіграють ОТГ, де соціальні працівники мають прямий контакт із сім'ями. Важливим є також залучення громадських і благодійних організацій, релігійних структур і соціальних служб. Заклади соціального обслуговування, що належать як до державної, так і до недержавної сфери, стають важливими елементами інституційного забезпечення соціальної адаптації молодих сімей. Завдяки такій скоординованій роботі між державними та громадськими установами, сім'ї мають можливість отримати необхідну підтримку для подолання труднощів.

6. Розроблено рекомендації щодо підвищення рівня соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Доведено, що врахування комплексу економічних, соціальних і психологічних аспектів дасть змогу створити систему підтримки, яка відповідає реальним потребам родин в умовах кризи. Впровадження таких ініціатив може стати ефективним інструментом для зниження стресових навантажень, покращення соціальної інтеграції та відновлення соціальних зв'язків серед постраждалих сімей. Реалізація рекомендацій уможливить зменшення рівня соціальної ізоляції, збільшення соціальної мобільності та покращення доступу до необхідних ресурсів.

Перспективами подальшого дослідження можна визначити підготовку соціальних працівників до забезпечення соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю., Бялковська В. Г., Ліанова Е. М. Сім'я та сімейні відносини в Україні : сучасний стан і тенденції розвитку : колективна монографія. Київ : Основа, 2019. 248 с.
2. Андрюшкова Д.М. Соціальна робота з молоддю сім'єю *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 11.10.2019 р.)*. Умань : Візаві, 2019. С. 10-14.
3. Аносова А. В. та ін. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х част. Ч. II : Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї та дитини. Київ : Обнова, 2017. 348 с.
4. Архипова С. П. Освіта соціально незахищених категорій дорослих : теорія, методологія, практика : монографія. Черкаси : Чабаненко, 2021. 368 с.
5. Батищева Г. О., Зайцева З. Г. Робота соціальних служб для молоді з молоддю сім'єю : метод. реком. Київ : А.Л.Д., 2016. 367 с.
6. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2015. 381 с.
7. Бондаренко Н.В. Соціальна робота. Київ : Києво-Могилянська академія, 2004. Ч. 1. 178 с.
8. Бондаренко О. М. Соціальна адаптація: сутність та її складники. *Наукове пізнання*. 2012. № 10. С. 23-24.
9. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 245 с.
10. Гаміна Т. С. Соціальне консультування молоді сім'ї як вид практичної діяльності працівника соціальної сфери. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ЛугНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. № 2. С. 124-132.
11. Горемикіна Ю.В. Україна на шляху до Європейського Союзу : інновації у сфері соціальних послуг. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Соціальна робота»*. 2019. № 5. URL: <http://archive>.

nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2019_5_1/101-104.pdf.

12. Довга М. М. Основи соціально-правового захисту молодих сімей : метод. реком. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
14. Євтушенко О. Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг. *Наукові праці. Політичні науки*. 2018. Т. 122. Вип. 109. С. 32-37.
15. Єрмак М. В., Блажківський К. М. Поняття соціальної адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип.1. С. 233-242.
16. Зайцева З. Г., Трубавіна І. М. Соціальна підтримка сім'ї : комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2011. 217 с.
17. Замашкіна О. Д. Комплексний підхід щодо соціальної підтримки молодих сімей. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 1-2. С. 77-85. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2016_1-2_10.
18. Зацепін В. І. Молода сім'я : соціально-економічні, правові, морально-психологічні проблеми. Київ : Наука, 1999. 313 с.
19. Зберегти сім'ю : соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / авт.-упоряд. : Мороз О.М., Постолук Г.І., Семигіна Т.В. та ін. Київ : ЕКМО, 2008. 160 с.
20. Зверєва І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Київ : Знання-Прес, 2006. 103с.
21. Землякова Т. В. Емоційний фактор в структурі процесу адаптації : автореф. дис... канд. психол. наук. Київ, 2016. 20 с.
22. Іляш О.І. Стратегічні орієнтири державної політики України в напрямі підвищення якості соціальних послуг. *Журнал європейської економіки*. 2022. Т. 11 (№2), червень. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/jee/2012_2/ua/jee-2ua/06I_ua.pdf.

- 23.Інноваційні моделі соціальних послуг : проекти Українського фонду соціальних інвестицій / за ред. Н. М. Шкуратової. Київ : ЛДЛ, 2017. Т. 2. 159 с.
- 24.Інтегровані соціально-психологічні служби : теорія, практика, інновації / за ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
- 25.Кавалеров А. І., Бондаревська А. М. Соціальна адаптація : феномен і прояви : монографія. Одеса : Астропринт, 2015. 109 с.
- 26.Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник. Тернопіль : Астон, 2010. 304 с.
- 27.Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
- 28.Карпенко О.Г. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 402 с.
- 29.Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х ч. Київ : Обнова, 2017. Т. I : Сучасні орієнтири та ключові технології. 256 с.
- 30.Козубовська І. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В. Роль і функції соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. Ужгород, 2008. 82 с.
- 31.Консультування сім'ї : методичні поради / за ред. В. Г. Постового. Київ : ДЦССМ, 2013. 303 с.
- 32.Концепція реформування системи соціальних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квіт. 2007 р. № 178-р. URL : <http://mlsp.kmu.gov.ua>.
- 33.Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Science*. 2014. № 2. Р. 176-182.
- 34.Кулачок Л.В. Надання соціальних послуг в Україні: реалії та перспективи. *Право і безпека*. 2016. Т.5. № 3. С. 125-128.
- 35.Любецька М. М. Аналіз діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 17. С. 102-108.

- 36.Мацьковський М. С. Соціологія сім'ї : проблеми теорії, методології і методики. Київ : Ін Юре, 2019. 116 с.
- 37.Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2010. №1. С. 13-24.
- 38.Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями : поняття та загальна характеристика. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 2(49). С. 75-77.
- 39.Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт. URL : <http://www.mlsp.gov.ua>.
- 40.Молода сім'я : проблеми та умови її становлення / за ред. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2003. 184 с.
- 41.Ничипоренко С.В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Сочінський, 2011. 288 с.
- 42.Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 448 с.
- 43.Полянська Н. Реалізація державної соціальної політики України щодо підтримки молодих сімей. *Могилянські читання – 2018 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : зб. тез XXI Всеукр. наук.-метод. конф. (Миколаїв, 12-17 лист. 2018 р.)*. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С. 107-109.
- 44.Попович Е. В. Сутність і зміст соціальної адаптації : філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 56. С. 228-239.
- 45.Практично-соціальна робота : посібник / за ред. П. Каптер, Т. Джефера. Київ – Амстердам, 2016. 184 с.
- 46.Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
- 47.Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України від 5 лист. 2000 р. № 2017-III (із змінами, внесеними згідно із

Законом у 2007 р.). *Офіційний вісник України*. 2000. 17 лист. (№ 44). Ст. 1876.

48. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12Text>.
49. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1.06.2000 р. №35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14Text>.
50. Про деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. *Урядовий кур'єр*, 2010. №10. С. 11-19.
51. Про деякі питання надання комплексної електронної публічної послуги «єМалятко» : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2023 р. № 853. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2023-пText>.
52. Про деякі питання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 68. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-2019-пText>.
53. Про деякі питання надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2020 р. № 1180. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2020-пText>.
54. Про деякі питання надання соціальної підтримки багатодітним сім'ям : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2019 № 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2019-пText>.
55. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.11.2013 № 760. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15>.
56. Про затвердження переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати : наказ Міністерства соціальної політики від 03.09.2012 № 537. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966>.

- 57.Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23Text>.
- 58.Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
- 59.Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 42. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. С. 213.
- 60.Парфанович І. І., Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Інтегративність діагностичного інструментарію сімейного неблагополуччя у соціальній роботі // Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). Київ, 2023. Вип. № 10(16). С. 750-762. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-749-761](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-749-761)
- 61.Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки : тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд. В. Г. Головатий, А. В. Калініна, О. А. Виноградова ; за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Київ : Основа-Принт, 2007. 128 с.
- 62.Ропасєва Г. О. Особливості соціальної роботи з сім'єю в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2010. №2. С. 43-49.
- 63.Руденко Т. П. Молода сім'я в Україні : соціально-філософський аналіз. Київ : Знання-Прес, 2014. 118 с.
- 64.Семез А. Соціальна адаптація як процес трансформації особистості. *Наукові записки*. 2018. Вип. 88. С. 217-221.
- 65.Сидоренко С. В. Соціальна адаптація людини в умовах глобального суспільства : автореф. ... канд. філософ. наук. Запоріжжя, 2008. 20 с.
- 66.Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14Text>.
- 67.Словник-довідник для соціальних педагогів і соціальних працівників / за ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ, 2017. 260 с.

68. Соціальна підтримка молодого сім'ї : збірник інформаційних, теоретичних і методичних матеріалів для працівників соціальних служб / за ред. А.Й. Капської. Вип. 1. Київ – Харків : Верес, 2012. 174 с.
69. Соціальна робота : підручник / В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкарь, Н. М. Горішна та ін. Тернопіль : Астон, 2010. 330 с.
70. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х ч. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко та ін. Київ : Обнова, 2017. Ч. I : Сучасні орієнтири та ключові технології. 256 с.
71. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : науково-навчально-методичний посібник / С. Харченко, М. Кратінов, Л. Ваховський та ін. Луганськ, 2013. 198 с.
72. Соціальна робота з сім'єю : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. Київ : УДЦССМ, 2010. 276 с.
73. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2018. 320 с.
74. Стратегія реформування системи соціальних послуг. URL: kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245497002&cat_id=244276429.
75. Сучасна українська сім'я : медико-соціальні аспекти : монографія / Лісовський В., Шурма І., Коробчанський В. Харків : Майдан, 2021. 268 с.
76. Тофтисова-Матерон Р. Соціальні послуги : як побудувати українську модель на європейських підходах. Київ : Проект ТАСІС «Посилення регіоналізації соціальних послуг в Україні», 2016. 225 с.
77. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2012. 132 с.
78. Тупікіна І.А. Актуальність соціальної підтримки сім'ї як соціального інституту в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 р.)*. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. С. 359-363.
79. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Екон. думка, 2003. 64 с.

- 80.Щербина В. В. Соціокультурні умови та наслідки трансформації норм соціального інституту родини та шлюбу. Київ : Соціальні технології, 2017. 448 с.
- 81.Яцина О. Ф. Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства : монографія. Ужгород : Карпати, 2018. 280 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вивчення особливостей соціальної адаптації сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах

Інструкція. Шановні респонденти! Вам пропонується анкета, призначена для збору інформації про особливості соціальної адаптації сімей, що пережили складні життєві обставини. Відповіді будуть використані для покращення соціальної підтримки та розробки ефективних програм адаптації сімей в Україні. Анкета анонімна, і ваші відповіді будуть конфіденційними.

1. Як ви оцінюєте рівень стресу в вашій родині за останні 6 місяців?
 - ☐ Дуже високий
 - ☐ Високий
 - ☐ Середній
 - ☐ Низький
 - ☐ Дуже низький
2. Які з перерахованих факторів найбільше вплинули на вашу родину в період складних життєвих обставин?
 - ☐ Фінансові труднощі
 - ☐ Втрата близької людини
 - ☐ Психологічний стрес
 - ☐ Втрата житла
 - ☐ Проблеми з працевлаштуванням
 - ☐ Інші (уточніть)
3. Чи мали ви доступ до психологічної допомоги?
 - ☐ Так, регулярно
 - ☐ Так, інколи
 - ☐ Ні, не мали
 - ☐ Не знаю, куди звертатися
4. Як ви оцінюєте фінансову стабільність вашої родини на даний момент?
 - ☐ Дуже стабільна
 - ☐ Стабільна
 - ☐ Середня
 - ☐ Нестабільна
 - ☐ Дуже нестабільна
5. Чи отримували ви підтримку від держави або місцевих органів влади під час кризових ситуацій?
 - ☐ Так, регулярна допомога
 - ☐ Так, інколи
 - ☐ Ні, не отримували
 - ☐ Не знаю, куди звертатися
6. Наскільки важко було знайти роботу після того, як ваша родина потрапила в складні обставини?

- ☐ Дуже важко
- ☐ Важко
- ☐ Задовільно
- ☐ Легко
- ☐ Дуже легко

7. Чи відчуваєте ви соціальну ізоляцію після того, як ваша родина опинилася в складних життєвих обставинах?

- ☐ Так, сильно
- ☐ Так, частково
- ☐ Ні, не відчуваю
- ☐ Частково, але є підтримка

8. Чи має ваша родина доступ до соціальних послуг (наприклад, медичних, освітніх, соціальних програм)?

- ☐ Так, регулярно
- ☐ Так, інколи
- ☐ Ні, не маємо доступу
- ☐ Не знаю, куди звертатися

9. Як ви оцінюєте рівень підтримки з боку родичів або друзів під час складних життєвих обставин?

- ☐ Дуже висока підтримка
- ☐ Середня підтримка
- ☐ Низька підтримка
- ☐ Не було підтримки

10. Які ресурси найбільше допомогли вашій родині адаптуватися до нових умов?

- ☐ Фінансова допомога
- ☐ Психологічна підтримка
- ☐ Соціальна підтримка від організацій
- ☐ Підтримка від друзів та родичів
- ☐ Інші (уточніть)

11. Чи є у вашій родині члени, які мають особливі потреби (діти з інвалідністю, літні люди, хворі на хронічні захворювання)?

- ☐ Так, є члени з особливими потребами
- ☐ Ні, таких членів немає
- ☐ Не знаю

12. Наскільки важко вам було налагодити повсякденне життя після того, як ваша родина пережила складні обставини?

- ☐ Дуже важко
- ☐ Важко
- ☐ Легко
- ☐ Дуже легко

13. Чи відчуваєте ви потребу у додатковій допомозі для підтримки вашої родини в умовах кризових ситуацій?

- ☐ Так, значну допомогу
- ☐ Так, невелику допомогу
- ☐ Ні, не відчуваємо потреби

☐ Не знаю

14. Чи брали ви участь у групах підтримки або волонтерських ініціативах, які допомагали адаптуватися до складних умов?

☐ Так, регулярно

☐ Так, інколи

☐ Ні, не брали участі

☐ Не знаємо про такі ініціативи

15. Які кроки ви вважаєте найважливішими для поліпшення адаптації вашої родини до складних життєвих обставин?

☐ Більше фінансової підтримки

☐ Психологічна підтримка для всіх членів родини

☐ Допомога у працевлаштуванні

☐ Створення програм для соціальної інтеграції

☐ Підтримка від організацій на місцях

☐ Інші (уточніть)

Дякуємо за участь в опитуванні!

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

18.05.2015 № 514

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
05 червня 2015 р.
за № 665/27110

Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації

{Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики
№ 1267 від 07.08.2017}

Відповідно до абзацу чотирнадцятого статті 1 Закону України "Про соціальні послуги", пункту 7 Плану заходів на 2013-2016 роки щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 року № 208-р, **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Державний стандарт соціальної адаптації, що додається.
2. Управлінню у справах людей похилого віку та надання соціальних послуг (О. Суліма) забезпечити подання в установленому порядку цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.
3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра В. Мушкетіра.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ соціальної адаптації

{У тексті Державного стандарту слова „інваліди”, „люди з обмеженими фізичними можливостями” у всіх відмінках замінено словами „особи з інвалідністю” у відповідних відмінках згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

І. Загальні положення

1. Цей Державний стандарт визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціальної адаптації, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності, які надають цю послугу.

2. Цей Державний стандарт застосовується для:
організації надання соціальної послуги соціальної адаптації особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі особам, які не мають медичних протипоказань для перебування в колективі: особам похилого віку; особам з інвалідністю; особам, які перебувають/перебували в спеціалізованих або інтернатних закладах; особам, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк;

{Абзац другий пункту 2 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

здійснення моніторингу й контролю за якістю надання послуги соціальної адаптації;
визначення тарифу платної послуги соціальної адаптації.

3. Соціальна послуга соціальної адаптації в обсягах, визначених цим Державним стандартом, надається безоплатно, за плату або з установленням диференційованої плати.

4. У цьому Державному стандарті терміни вживаються в таких значеннях:
індивідуальний план надання соціальної послуги (далі - індивідуальний план) - документ, складений на підставі проведеного комплексного визначення стану індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги соціальної адаптації, у якому зазначено заходи, що здійснюються для надання такої послуги, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки виконання, відповідальних виконавців, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану;

моніторинг якості надання соціальної послуги - постійний чи періодичний перегляд діяльності працівників суб'єкта, який надає соціальну послугу, що має на меті оцінку поточних результатів, виявлення труднощів, визначення проблем, надання рекомендацій для їх усунення;

мультидисциплінарна команда - команда, до складу якої включаються не менше трьох осіб з числа таких працівників: соціальний працівник, медичний працівник, юрисконсульт, психолог, реабілітолог та інші, які працюють у штаті установи;

надавач соціальної послуги соціальної адаптації (працівник) (далі - надавач соціальної послуги) - фахівці у сфері надання соціальних послуг (мультидисциплінарна команда), які (яка) безпосередньо виконують(є) заходи, що становлять зміст соціальної послуги соціальної адаптації;

отримувач соціальної послуги соціальної адаптації (далі - отримувач соціальної послуги) - особа, яка через складні життєві обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк та іншими причинами, отримує соціальну послугу соціальної адаптації або потребує її;

{Абзац шостий пункту 4 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

соціальна послуга соціальної адаптації (далі - соціальна послуга) - комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності;

{Абзац сьомий пункту 4 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

суб'єкт, що надає соціальну послугу соціальної адаптації (далі - суб'єкт, що надає соціальну послугу), - підприємство, установа, організація, заклад незалежно від форми власності, фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Інші терміни застосовуються у значеннях, визначених Законом України "Про соціальні послуги" та іншими нормативно-правовими актами.

II. Загальні підходи щодо організації надання соціальної послуги

1. Підставою для отримання соціальної послуги соціальної адаптації є звернення (заява) потенційного отримувача або його законного представника до Міністерства соціальної політики Автономної Республіки Крим, структурного підрозділу з питань соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, або органу місцевого самоврядування (далі - структурний підрозділ з питань соціального захисту населення), або суб'єкта, що надає послугу.

2. Рішення про надання соціальної послуги чи відмову в її наданні приймається суб'єктом, що надає соціальну послугу, протягом 14 календарних днів з дати звернення отримувача соціальної послуги (подання заяви, форми первинної облікової документації № 027/о "Виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого", затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 лютого 2012 року № 110, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 28 квітня 2012 року за № 661/20974 (за наявності)) та з урахуванням виду та ступеня індивідуальних потреб потенційного отримувача соціальної послуги, встановлених під час комплексного визначення індивідуальних потреб, складеного індивідуального плану надання соціальної послуги.

3. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, може відмовити отримувачеві соціальної послуги в її наданні, якщо за наявних ресурсів він не здатний задовольнити індивідуальні потреби отримувача соціальної послуги (відсутність кваліфікованих спеціалістів, матеріальної бази,

вільних місць у суб'єкта, що надає соціальну послугу, наявність в отримувача соціальної послуги розладу психіки та/або поведінки, стану гострого алкогольного та/або наркотичного сп'яніння, ознак гострого захворювання).

Відмова повинна супроводжуватися поясненням причин і довідковою інформацією (за наявності) про можливість отримати таку соціальну послугу в іншого суб'єкта, що надає соціальну послугу.

4. Соціальна послуга надається суб'єктом після здійснення первинного комплексного визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, складення індивідуального плану та укладення договору про надання соціальної послуги.

5. Підставами для припинення надання соціальної послуги є:

відмова отримувача соціальної послуги та/або його законного представника від отримання соціальної послуги;

зміна місця проживання отримувача соціальної послуги;

надана соціальна послуга досягла поставленої мети;

закінчення строку дії договору про надання соціальної послуги та/або порушення умов такого договору;

грубе, принизливе ставлення отримувача соціальної послуги до надавача соціальної послуги або інших отримувачів послуги;

порушення громадського порядку (сварки, бійки тощо);

наявність медичних протипоказань для надання соціальної послуги;

смерть отримувача соціальної послуги.

III. Визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги

1. Визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги здійснюється комплексно суб'єктом, що надає соціальну послугу, відповідно до Карти визначення індивідуальних потреб особи в наданні соціальної послуги соціальної адаптації, наведеної в додатку 1 до цього Державного стандарту, та його спеціалізації.

Визначення стану отримувача соціальної послуги та його індивідуальних потреб здійснюється протягом 5 днів з дати його звернення (подання заяви) спеціально уповноваженими надавачами соціальної послуги (за потреби - членами мультидисциплінарної команди), які володіють навичками спілкування та мають відповідну кваліфікацію/пройшли навчання щодо визначення індивідуальних потреб, із залученням отримувача соціальної послуги та/або його законного представника.

2. Результати комплексного визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги є підставою для складання індивідуального плану та укладання договору про надання соціальної послуги.

3. Повторне комплексне визначення стану отримувача соціальної послуги та фахове оцінювання його індивідуальних потреб, коригування плану надання соціальної послуги та координація його виконання проводяться через місяць з дня початку надання соціальної послуги, надалі - раз у квартал.

IV. Складання індивідуального плану надання соціальної послуги

1. Індивідуальний план є основою для надання соціальної послуги та ґрунтується на визначенні індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги.

2. Індивідуальний план надання соціальної послуги складається й узгоджується з кожним отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником з урахуванням побажань отримувача соціальної послуги за умови, що заявлені побажання не суперечать правилам внутрішнього розпорядку суб'єкта, що надає соціальні послуги, та вимогам чинного законодавства.

Індивідуальний план надання соціальної послуги соціальної адаптації складається за формою згідно з додатком 2 до цього Державного стандарту у двох примірниках і підписується отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником і суб'єктом, що надає соціальну послугу.

Один примірник індивідуального плану надається отримувачеві соціальної послуги та/або його законному представникові, інший залишається у суб'єкта, що надає соціальну послугу.

3. Структура індивідуального плану надання соціальної послуги включає:

загальні відомості про отримувача соціальної послуги;
заходи, що здійснюються під час надання соціальної послуги, згідно з пунктом 1 розділу VIII;

періодичність та строки виконання заходів;
відомості про виконавців заходів;
дані щодо моніторингу результатів надання соціальної послуги та перегляду індивідуального плану (за потреби).

Індивідуальний план надання соціальної послуги переглядається разом з отримувачем соціальної послуги або його законним представником через місяць з дня початку її надання з метою коригування (за потреби), надалі - шокквартилу (за потреби).

V. Укладання договору про надання соціальної послуги

1. З кожним отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником протягом 3 днів з дати прийняття рішення про надання соціальної послуги укладається договір про її надання.

2. Укладання договору про надання соціальної послуги здійснюється за участі отримувача соціальної послуги або його законного представника. У разі необхідності до складання договору залучаються члени родини отримувача соціальної послуги.

3. Договір про надання соціальної послуги підписується отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником і представником суб'єкта, що надає соціальну послугу. Кожна зі сторін отримує один примірник договору.

VI. Місце і строки надання соціальної послуги

1. Соціальна послуга надається в приміщенні суб'єкта, що надає соціальні послуги, у денний час протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування отримувача соціальної послуги до нових умов соціального середовища.

2. Соціальна послуга може надаватись короткостроково, періодично, довгостроково відповідно до індивідуального плану її надання.

3. Строки надання соціальної послуги визначаються індивідуально для кожного отримувача послуг залежно від його потреб, узгоджуються з отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником після комплексного визначення індивідуальних потреб та зазначаються у договорі про надання соціальної послуги.

VII. Принципи надання соціальної послуги

1. Доступність соціальної послуги:

суб'єкт, що надає соціальну послугу, організовує свою діяльність у приміщеннях, спеціально обладнаних і пристосованих для обслуговування в них осіб з інвалідністю;

суб'єкт, що надає соціальну послугу, вживає заходів щодо інформування отримувачів соціальної послуги та/або їхніх законних представників про соціальну послугу, порядок звернення за її наданням і порядок та умови її надання. Інформація для отримувачів соціальної послуги розміщується на спеціальних стендах у доступному місці приміщення суб'єкта, де надається соціальна послуга, а також веб-сайтах, сторінках соціальних мереж тощо.

{Абзац третій пункту 1 розділу VII із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

2. Незалежність отримувача соціальної послуги:

надавачі соціальної послуги застосовують індивідуальний підхід (з урахуванням фізичного та психічного стану отримувачів соціальної послуги) та з повагою ставляться до раси, національності, культури, релігії, віку, статі отримувачів соціальної послуги;

отримувачі соціальної послуги та/або їхні законні представники повинні бути поінформовані про свої права, обов'язки, а також про державні та громадські організації, до повноважень яких належить здійснення захисту прав людини, шляхом розміщення інформації на інформаційних стендах, вручення інформаційних листівок, буклетів тощо.

3. Захист і безпека отримувачів соціальної послуги:

надавач соціальної послуги провадить свою діяльність з повагою до гідності отримувачів соціальної послуги та з недопущенням негуманних і дискримінаційних дій щодо них;

отримувачам соціальної послуги та/або їхнім законним представникам надається інформація про порядок оскарження непрофесійних дій надавача соціальної послуги;

надавачу соціальної послуги забороняється використовувати речі отримувачів соціальної послуги, отримувати від них гроші, подарунки тощо.

4. Конфіденційність інформації:

суб'єкт, що надає соціальну послугу, вживає заходів щодо захисту персональних даних відповідно до вимог Законів України "Про інформацію", "Про захист персональних даних", конфіденційної інформації щодо отримувачів послуги та/або їхніх законних представників;

отримувачі соціальної послуги та/або їхні законні представники в обов'язковому порядку ознайомлюються із заходами з дотримання принципу конфіденційності;

надавачі соціальної послуги інформують отримувачів соціальної послуги та/або їхніх законних представників щодо нерозголошення отриманої ними конфіденційної інформації.

VIII. Зміст соціальної послуги

1. Основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги соціальної адаптації, форми роботи та орієнтовний час їх виконання (додаток 3) передбачають:

- допомогу в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення;
- залучення отримувача соціальної послуги до вирішення власних проблем, складання плану виходу із складної життєвої ситуації та допомога у його реалізації;
- надання інформації з питань соціального захисту населення;
- представництво інтересів;
- надання психологічної допомоги;
- корекцію психологічного стану та поведінки в повсякденному житті;
- навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції;
- участь в організації та діяльності груп самодопомоги;
- допомогу в зміцненні/відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків;
- участь в клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку, допомогу в організації денної зайнятості та дозвілля;
- сприяння зайнятості;
- сприяння ресоціалізації отримувача соціальної послуги, який звільнився з місця відбування покарання;
- забезпечення транспортом;
- сприяння в отриманні інших соціальних послуг і консультацій фахівців відповідно до виявлених потреб.

2. Зміст та обсяг соціальної послуги для кожного отримувача соціальної послуги визначаються індивідуально залежно від ступеня індивідуальної потреби отримувача соціальної послуги та зазначаються в індивідуальному плані.

IX. Використання ресурсів при організації надання соціальної послуги

1. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, забезпечує необхідну кількість працівників відповідно до потреб отримувачів соціальної послуги згідно зі штатним розписом, складеним в установленому законодавством порядку.

2. Безпосереднє надання соціальної послуги здійснюють надавачі соціальної послуги. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, у разі потреби може залучати до надання соціальної послуги інших спеціалістів, зокрема соціальних педагогів, логопедів, дефектологів, психологів, реабілітологів, юрисконсультів, культорганізаторів тощо.

Для виконання заходів, обумовлених в індивідуальному плані, суб'єкт, що надає соціальну послугу, на договірних засадах може залучати для виконання цієї роботи інші підприємства, установи, організації, фізичних осіб, зокрема волонтерів.

3. Працівники повинні володіти знаннями й навичками та відповідати кваліфікаційним вимогам, визначеним у "Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80. Соціальні послуги", затвердженому наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14 жовтня 2005 року № 324.

4. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, вживає заходів із:

- підвищення кваліфікації надавачів соціальної послуги;
- формального та неформального професійного навчання надавачів соціальної послуги;
- проведення атестації надавачів соціальної послуги.

5. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, розробляє і затверджує посадові інструкції надавачів соціальної послуги.

6. Надавач соціальної послуги повинен проходити обов'язкові профілактичні медичні огляди відповідно до законодавства.

X. Приміщення та обладнання

1. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, забезпечує безперешкодний доступ отримувачів соціальної послуги до суб'єкта, що надає соціальну послугу, наявність необхідної кількості приміщень для здійснення заходів для надання соціальної послуги (кімнати для проведення групових занять, дозвілля, відпочинку, виконання фізичних вправ, гурткової та тренінгової роботи тощо).

2. Приміщення суб'єкта, що надає соціальну послугу, мають відповідати санітарним і протипожежним вимогам і бути забезпечені водопостачанням, водовідведенням, освітленням, опаленням згідно з вимогами законодавства.

У приміщенні суб'єкта, що надає соціальну послугу, для проведення індивідуальної роботи та забезпечення конфіденційності під час проведення зустрічей і консультацій з отримувачем соціальної послуги має бути окрема кімната та кімната для групової роботи.

3. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, для забезпечення виконання заходів із надання цієї соціальної послуги повинен мати:

твердий та м'який інвентар;

транспорт (за потреби), пристосований для перевезення отримувачів соціальної послуги;

інше необхідне обладнання.

4. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, забезпечує надавачів соціальної послуги робочим місцем, обладнанням, інвентарем, робочим одягом та витратними матеріалами, необхідними для виконання їхніх обов'язків із надання соціальної послуги.

XI. Інформаційно-методичне забезпечення організації та надання соціальної послуги

1. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, організовує інформаційно-методичне забезпечення своєї діяльності, зокрема забезпечує своїх працівників нормативно-правовими актами, методичними та іншими матеріалами у сфері надання соціальних послуг.

2. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, створює можливості для підвищення кваліфікації надавачів соціальної послуги, зокрема щодо обміну досвідом надавачів соціальної послуги з іншими суб'єктами надання соціальної послуги.

XII. Взаємодія з іншими суб'єктами, що надають соціальну послугу

Суб'єкт, що надає соціальну послугу, організовує виконання заходів з надання цієї соціальної послуги із залученням (за потреби та на договірній основі) інших підприємств, установ, організацій та закладів.

XIII. Оцінювання ефективності надання соціальної послуги

1. Оцінювання ефективності надання соціальної послуги здійснюється під час проведення зовнішнього та внутрішнього оцінювання якості зазначеної соціальної послуги.

2. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, здійснює опитування отримувачів соціальної послуги та/або їхніх законних представників (за їх згодою) з метою отримання відгуків стосовно організації та надання соціальної послуги.

{Абзац перший пункту 2 розділу XIII із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 1267 від 07.08.2017}

Результати опитувань обговорюються під час проведення аналізу діяльності суб'єкта, що надає соціальну послугу, та надавачів соціальної послуги і враховуються при подальшій роботі з метою підвищення ефективності та якості надання цієї соціальної послуги.

XIV. Документація щодо організації надання соціальної послуги

Суб'єкт, що надає соціальну послугу, здійснює свою діяльність відповідно до установчих документів (положень), цивільно-правових договорів (для фізичних осіб - підприємців).

Документація ведеться, оформляється та зберігається відповідно до вимог чинного законодавства України.

XV. Механізм оцінки дотримання стандарту соціальної послуги

1. Діяльність суб'єкта, що надає соціальну послугу, підлягає внутрішній та зовнішній оцінці на відповідність професійним вимогам та законодавству України.

Для проведення внутрішньої та зовнішньої оцінки якості надання соціальної послуги застосовуються показники якості соціальної послуги соціальної адаптації, наведені у додатку 4 до цього Державного стандарту.

Результати проведення внутрішньої та зовнішньої оцінки якості надання соціальної послуги оприлюднюються і поширюються серед отримувачів соціальної послуги, їхніх законних представників, населення адміністративно-територіальної одиниці, де здійснює свою діяльність суб'єкт, що надає соціальну послугу.

2. Суб'єкт, що надає соціальну послугу, проводить не рідше ніж один раз на рік внутрішнє оцінювання своєї діяльності щодо відповідності соціальної послуги, яка ним надається, вимогам цього Державного стандарту та вживає заходів щодо усунення виявлених недоліків.

3. До процедури проведення оцінювання залучаються надавачі соціальної послуги, отримувачі соціальної послуги та/або їхні законні представники.

З цією метою розробляється і впроваджується процедура консультацій з отримувачами соціальної послуги, членами їхніх сімей, їхніми законними представниками щодо відповідності обсягу, змісту, умов і порядку надання соціальної послуги вимогам, встановленим у цьому Державному стандарті.

4. Суб'єкти, що надають соціальну послугу, підлягають зовнішньому оцінюванню, що здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами відповідно до законодавства.

Суб'єкт, що надає соціальну послугу, вживає заходів щодо:

інформування отримувачів соціальної послуги, їхніх законних представників про проведення та результати зовнішнього оцінювання діяльності суб'єкта, що надає соціальну послугу;

забезпечення безперешкодного доступу отримувачів соціальної послуги та/або їхніх законних представників до органу, що здійснює зовнішнє оцінювання.

XVI. Фінансово-економічне обґрунтування вартості соціальної послуги

Вартість соціальної послуги розраховується з урахуванням собівартості послуги, адміністративних витрат і податку на додану вартість.

Вартість соціальної послуги, що надається за рахунок коштів місцевих бюджетів, формується з урахуванням фінансових можливостей відповідних місцевих бюджетів.

Начальник

Управління у справах людей

похилого віку та надання

соціальних послуг

О. Суліма